FÜGGELÉK

[Vákát oldal]

1

A KÖTET SZERKESZTÉSÉVEL KAPCSOLATOS ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

A balladaanyag kiadásával kapcsolatban a kötet gondozója tartozik a következő előzetes tájékoztatással:

A tudományos felelősség megoszlása érdekében hangsúlyozottan ki kell emelnie, hogy a teljes élő balladaanyagot Kallós Zoltán a minden darab esetén külön-külön jelzett pontokon magnetofonnal és többnyire párhuzamos hallás utáni lejegyzéssel maga gyűjtötte, illetőleg a szöveget a dallammal együtt maga írta le. A dallamanyagot Jagamas János, a szövegrészt a kötet gondozója nem a helyszínen és nem magnetofonos lehallgatásban, hanem csak lejegyzésben ellenőrizte. Ami a szöveganyagot illeti, a gyűjtőt a szövegek lejegyzésében nem a korszerű nyelvjáráskutatás fonetikai követelményei, hanem csakis folklórszempontok irányították. A lejegyzésben nem kismérvű ingadozás figyelhető meg a fonetikus lejegyzési elv szerinti hangjelzésre való igyekezet és ennek teljes elhanyagolása között. A kötet gondozója, illetőleg a szöveganyag ellenőrzője, az önkényes belejavításból eredhető veszélyektől óvakodva, csak a hangjelzés viszonylagos egységének megteremtésére törekedhetett, nem tartotta megengedhetőnek, hogy valamelyes nyelvjárási tájékozottság birtokában íróasztal mellett a nyelvjáráskutatásban szokványos, fonetikailag pontos hangjelzést utólagosan erőszakolja egy olyan kiadvány esetében, amely amúgy is az ilyenféle tudományos igényeket nem támasztó olvasóközönség mellett elsősorban a folklór- és nem a nyelvjáráskutatás munkásainak szállít rendkívül értékes új anyagot. Ilyen meggondolásból némi habozás után a kötet gondozója a folklóranyag gyűjtőjével egyetértésben hozzájárulhatott a technikai szerkesztőség ama óhajának teljesítéséhez, hogy nyomdaműszaki nehézségek miatt egyebek mellett a magánhangzókettőshangzók simuló elemének szokásos fonetikai mellékjelezését a szedési követelmények közül kiiktathassák. Ezen túlmenően a szöveg gondozója csak a legritkább esetben és csak olyankor avatkozott utólagosan bele a szövegbe, amikor ez a beleavatkozás a fent jelzett szempont tekintetbe vételével elkerülhetetlenül szükségesnek látszott.

Az alább következő jegyzetek kettős csoportosításban csak a bevezető és a szöveganyag megértéséhez szükséges legfontosabb tudnivalókkal, valamint azokkal az irodalmi utalásokkal ismertetik meg a kötet forgatóját, amelyeket a jegyzetek írója elengedhetetlennek ítélt a balladák világa megett felsejlő hiedelemvilág, a megállapítható történeti alap és más mozzanatok megértéséhez. A jegyzetekhez csatlakozó könyvészeti utalások is csak a legfontosabb szakirodalomban való tájékozódásban nyújtanak segítséget.

Az irodalmi utalások rendjén az ismételt idézések elkerülése céljából a jegyzetek csak elvétve hivatkoznak a tudománytörténeti bevezető és a balladákat kísérő jegyzetanyag szempontjából alapvetően fontos következő két műre: Budai Erzsébet, A népballada iránti érdeklődés története 1880-ig. Bp., 1934. — Dános Erzsébet, A magyar népballada. Néprajzi füzetek. 7. Bp., 1938. A bevezetőbe való ismételt beiktatást és a jegyzetek túlterhelését kerülve, az alábbiakban a szerzők nevének betűrendjében itt következik azoknak a közleményeknek felsorakoztatása, amelyekre a vázlatos tudománytörténeti tájékoztatás szövege — a szokásos pontos könyvészeti adatok mellőzésével — csak utal:

Almási István, Szenik Ilona, Zsizsmann Ilona, A lapádi erdő alatt. Bukarest, 1957.

Almási István—Olosz Katalin, Magyargyerőmonostori népköltészet. Bukarest. 1969.

Arany János népdalgyűjteménye. Közzéteszi Kodály Zoltán és Gyulai Ágost. Bp., 1952.

Arany László—Gyulai Pál, Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből: MNGy, I. Bp., 1872.

Uők., Székelyföldi gyűjtés. Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób: MNGy. III. Bp., 1882.

Balla Péter, Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban: Ethn. XLVI (1935), 126—41.

Bartók Béla—Kodály Zoltán, Chansons populaires. Bp., é.n. (1921).

Bartók Béla, Székely népballadák: Ethn. XX (1908), 48—52.

Uő., A magyar népdal. Bp., 1924.

Csanádi Imre—Vargyas Lajos, Röpülj, páva, röpülj. H.n., 1954.

Csűry Bálint: ErdMúz. XXXV (1930), 175 (A királyfi változata).

Deák Farkas: Nyr. VII (1878), 43 [Karácsonfalva (Marosszék)], VII (1878) 190—2 (Ua.), XIV (1885), 96 (Marosszék), XV 1886), 287—8 [Nyomát (Marosszék)] XVI (1887) 48 [Karácsonfalva (Marosszék)].

Domokos Pál Péter, A moldvai magyarság.[3] H. és é.n. (Kolozsvár, 1941).

Uő., Egy csángó magyar népballada: Ethn. XLIV (1933), 159—60.

Uő., Mert akkor az idő napkeletre fordul. Ötven csángómagyar népdal. Kolozsvár, 1940.

Uő. Rezeda. 96 csángómagyar népdal. Bp., 1958.

Uő., Régi csíki népdalok: ErdMúz. XLII (1937), 319—38.

Domokos Pál Péter—Rajeczky Benjamin, Csángó népzene. I—II. Bp., 1956, 1961

Faragó József, Jávorfa-muzsika. Bukarest, 1965.

Földes János: Nyr. VII (1878), 288 (Arad vidéke).

Gegő Elek, A moldvai magyar telepekről. Budán, 1838. 76—7.

Gernyeszeghy Ádám, A székely népzene: A nemes székely nemzet képe. Szerk.: Rugonfalvi Kiss István. Debrecen, 1939. 437, 457—8. — Az egyik balladatöredék a háromszéki Esztelnekről való, a többinek lejegyzési helye bizonytalan.

Gragger Róbert, Magyar népballadák: A Napkelet könyvtára 19. Bp., 1927.

Harmath Lujza: Ethn. I (1890), 300 (Tollos Erzsi, Mihály Póli).

Jagamas János—Faragó József, Moldvai csángó népdalok és népballadák. Bukarest, é.n. (1954).

Jankó János, Kalotaszeg magyar népe. Bp., 1892.

Jankó János, Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe. Bp., 1893.

Kanyaró Ferenc, Székely balladák: Ethn. XVII (1906), 232—42.

Uő., Régibb székely népballadák változatai: ErdMúz. XXVI (1909), 335—42.

Uő., Régi székely balladák: ErdMúz. XXII (1906), 49—52.

Katona Lajos: Nyr. VIII (1879), 287—8 (Nagybánya).

Kesztenbaum Béla: Nyr. XXXII (1903), 459—60 (Pálfalva, Arad m.).

Kodály Zoltán—Szendrey Zsigmond, Nagyszalontai gyűjtés: MNGy. XIV. Bp., 1924.

Kolumbán Samu, A dévai csángók népdalaiból: Ethn. XV (1904), 462—74, XVII (1906), 162—7.

Konsza Samu, Háromszéki magyar népköltészet. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Marosvásárhely, é.n. (1957).

Koronczy Imre: Nyr. XXXIII (1904), 534 [Kadicsfalva (Udvarhelyszék)], XXXIV (1905), 110 (Ua.).

Kovács Ferenc, Iratosi kertek alatt. Kisiratosi népköltészet. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Bukarest, é.n. (1958).

Kriza János, Székely népköltési gyűjtemény. Összesítő válogatás a kiadott és kéziratos hagyatékból. I—II. Bp., 1956. Gergely Pál és Kovács Ágnes gondozásában (benne a Vadrózsák anyaga is).

Uő., Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. Kolozsvártt, 1863. — Újabb kiadásai: 1) MNGy. XI—XII. (Függelékkel, kritikai jegyzetekkel közzétett kiadás). 2) A Bibliotheca népszerűsítő kiadása Viski Károly előszavával (Némi kihagyással). 3) L. Kriza János, Székely népköltési gyűjtemény.

Uő.: Nyr. IV (1875), 480 (Udvarhelyszék).

Lajtha László, Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés: Népzenei monográfiák. I. Bp., 1954.

László Dávid: Nyr. XIX (1890), 239—40 (Háromszék).

Mailand Oszkár, Székelyföldi gyűjtés: MNGy. VII. Bp., 1905.

T. Nagy Imre: Nyr. VIII (1879), 249 (Csíkszentkirály), VIII (1879), 336 (Kászonjakabfalva).

Nagy Lajos, Barcsai. Ballada a nép ajkáról: Kolozsvári Közlöny III (1858). 87. sz.

Ortutay Gyula, Székely népballadák. H. és é.n. — Buday György fametszeteivel.

Ortutay Gyula—Kriza Ildikó, Magyar népballadák. H.n. (1968).

Paál Gyula: Nyr. IV (1875), 383 (Gyergyó), VI (1877), 144 (Küküllő), 286 (Csík), IX (1880), 192, XIX (1890), 336.

Petrás Ince (Rokonföldi): Nyr. III (1874), 334—6, IV (1875), 287—8, 432, V (1876), 47—8, X (1881), 479—80. L. még: Domokos Pál Péter—Rajeczky I.

Sebesi Jób, Adalékok népköltésünkhöz: ErdMúz. 1888. 498—516.

Uő., Erdélyi népballadák: ErdMúz. 1888. 132—50.

Seprődi János, Eredeti székely dalok. Gyűjtötte és férfikarra alkalmazta. Kolozsvár, 1914.

Uő., Marosszéki dalgyűjtemény Ethn. XIII (1902), 416—28, XVII (1906), 243—9, XXIII (1912), 225—31, 295—8, XXIV 1913), 36—49.

Székely Pál, Bálványosváraljai ballada- és dalszövegek, töredékek. ErdMúz. XLIX (1944), 197—201.

Tóth Vilmos, Régi székely énekek: Ethn. XXVI (1915), 309—12.

Veress Gábor, A Molnár Anna című székely ballada újabb változata: Ethn. XVI (1905), 222—4.

Uő., Székely balladák: Ethn. XXII (1911), 50—5, 106—8.

Veress Sándor, Népzenei gyűjtés a moldvai csángók között: Ethn. XLII (1931), 133—43.

Versényi György, Székely balladák: Ethn. XIII (1902), 271—5.

A kötet gondozója — a gyűjtővel egyetértésben — a kötet tulajdonképpeni balladaanyagát az eddigi kiadványok rendezési eljárásának figyelembevételével két nagy csoportba sorolta: A) a régi stílusú és B) az újabb stílusú népballadák csoportjába. E két csoporttól elkülönítetten külön csoport-egységet képez a balladai és románcos elemeket tartalmazó dalokat magába foglaló, és ugyancsak külön csoportot a balladák meseváltozatait magába foglaló rész. A kötet és a jegyzetek anyagában való könnyebb tájékozódás elősegítése érdekében a közölt folklórdarabok mindenike folytatólagos sorszámozással került bele a kötetbe.

Minthogy az egyes ballada- és balladás dal-típusok sokszor több változatban kerültek bele az itt közölt anyagba, a változatok sorrendje tekintetében a folklórföldrajzi elrendezés látszott célszerűnek. Éppen ezért a több változatú balladák esetében keletről nyugat felé haladva mindig elsőként állanak a Moldvából való darabok, majd ezeket követik a Gyimesvölgye, Aranyosszék, a Mezőség és Kalotaszeg ballada-, románc- és balladás dalkincsét bemutató népköltési termékek.

A szerkesztés munkájának jegyzetelő részére vonatkozó általános megjegyzésként kínálkozik annak határozott kiemelése, hogy a jegyzetelés rendjén csak a teljes egészében vagy legalább jelen-

tős részében eredeti, első közlésű anyagot tartalmazó kiadványokra volt a jegyzetek írója tekintettel, az első közlések anyagából válogatással sajtó alá rendezett jelentős számú népszerűsítő kiadvány közül — némi gazdaságosságra való törekvésből bizonyos válogatással — csak azokra hivatkozik, amelyeknek jegyzetanyagát valamelyes mértékig szükségesnek tartotta felhasználni. A rendelkezésre álló szakirodalom felhasználásának mértékére nézve ezen túlmenően az alább következő jegyzetek tájékoztatnak.

2

JEGYZETEK A BEVEZETŐ TANULMÁNYHOZ

A rövidítésekre nézve l. a balladákhoz fűzött jegyzetek elé vetett rövidítések jegyzékét.

1. A népköltési és éppen a balladagyűjtés megindulására és az irodalmi népiességgel való összefüggéseire, a gyűjtési mozzanatokra nézve l. Horváth János alapvető monográfiáját: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp., 1927. A kéziratos énekeskönyvek tartalmi vonásaira és a bennük jelentkező ízlésáramlatokra l. e kötet gondozójától: Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink. 40 kk. A magyar balladagyűjtés kezdő korszakára l. Budai Erzsébet, A népballada iránti érdeklődés története 1880-ig, Bp. 1934. — Erdélyi Jánosnak többször említett gyűjteménye: Népdalok és mondák. I—III. Pest, 1846—1848.

2. Petrás Ince anyagát l. Domokos—Rajeczky I, 33—129; kritikai értékelésére: Korunk XVI (1957), 1761—5. Petrás életére, személyére, gyűjtésére és Döbrentei ösztönzésére: Domokos—Rajeczky I, 27—32 és Domokos, MM. 66—70. L. még Magyar Nyelvjárások V (1959), 6—8. — Nyr.-beli közleményei: III (1874), 334—6, IV (1875), 287—8, 432, V (1876), 47—8, X (1881), 479—80. Döbrenteinek Petrás anyagából való válogatása (Tud. Tár 1842) balladákat nem, csak balladás daltöredékeket tartalmaz. — Gegő Elek munkája: A moldvai magyar telepekről. Budán, 1838. — Gyulainak Kriza gyűjteményét pártoló közleménye: Gyulai Pál kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye. 1850—1904. Bp., 1927. 86—126. — Nagy Lajos közleménye: Kolozsvári Közlöny III. 1858. 87. sz.

3. Krizára legelőször: Gyulai i.h. 87—8. — Krizára és a Vadrózsák történetére legrészletesebb összefoglalás: Faragó József Kriza János és a Vadrózsák című tanulmánya: Antal Árpád, Faragó József és Szabó T. Attila, Kriza János. Három tanulmány. Bukarest, 1965. 65—201 (a Kriza-irodalom egészére kiterjedő könyvészeti utalásokkal: i.h. 271—91).

4. Krizának a Vadrózsák II. kötete számára egybegyűjtött anyagából a MNGy. I. és III. kötete közölt. Kiadott és kiadatlan anyagából való válogatás: Kriza János, Székely népköltési gyűjtemény. Összesítő válogatás a kiadott és kéziratos hagyatékból. Gondozta Gergely Pál és Kovács Ágnes. Bp., 1956. I.—II. — Gyulai balladagyűjtéséről — az időszaki kiadványokban megjelentek figyelmen kívül hagyásával — egyik korán, az EME első tudományos ülésén elhangzott előadásán bemutatott jelentős értekezésébe beleszőtt darabok, valamint a MNGy. I. kötetében közreadott balladák számbavételével alkothatunk képet. Korai értekezése: Adalék népköltészetünkhöz: Gyulai Pál, Kritikai dolgozatok. 1854—1861. Bp., 1908, 308—45. E dolgozatában Gyulai a román—magyar összehasonlító balladakutatásból adódó tanulságok első kritikai értékelőjének mutatkozik. — Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtése: MNGy. III, 43—114.

5. Mailand Oszkár gyűjtése 1905-ben jelent meg: MNGy. VII. Gyűjtőterületérői a kötet bevezetője tájékoztat.

6. MNGy. csak felsorolásszerűen említett nevei közül Szabó Sámuel gyűjtésére vonatkozóan l. Budai Ilona i.m. 30—2. és főként Faragó, A marosvásárhelyi diákok népköltészeti gyűjtőmunkája az 1860-as években: Igaz Szó IV (1956), 1038—43.

7. Az EME szerepére l. Faragó, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület népköltészeti hangvétele 1860-ban: Utunk XXV (1970), 15. sz. 2. l. — Sebesi Jób két ErdMúz.-beli közleménye: 1888. 132—50, 498—516.

8. Krizának ez évben a Miklós úrfin [l. Nyr. IV (1875), 480] kívül még csak egy betyárballada töredéke (A híres betyár) jelent meg (i.h. 567—8).

9. Jankó Jánost mind kalotaszegi, mind Torda környéki munkájában helyi munkatársak segítették. Három aranyosszéki balladája alkalmasint Dali Ádám, Gál István és Nagy István segítsége révén kerülhetett be a kötetbe [l. Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe. Bp. 1893. V. l.].

10—12. A szöveges gyűjtésről a dallam és a szöveg együttes közlésére való áttérést kezdeményező Seprődi e munkásságának értékelésére csak hagyatékának egybegyűjtésével egyidejűleg kerülhet sor. Addig csak idézett folyóiratbeli balladaközleményeire és egyetlen önálló kiadványára vagyunk utalva. — Veress Gábor (mh. 1937) munkájáról és gyűjtő-lendülete hanyatlásának okáról — a jelzett általánosságokon kívül — semmit sem tudunk.

13—14. Bartók és Kodály balladagyűjtése aligha csak annyi darabot eredményezett, amennyi a jelzett közleményekben, kiadványokban napvilágot látott. A még ki nem adott anyag valószínűleg A Magyar Népzene Tára balladáskötetébe kerül majd bele.

15—17. A csángó népköltésről és benne a balladáról való első, újabb híradás Domokostól: A moldvai magyarság. Csíksomlyó, 1931. II. kiadása 1934-ben, a III. pedig 1941-ben (Kolozsvár) jelent meg. Domokos másik két kiadványát címszerű

felsorolásban l. a jegyzetek előtti könyvészeti anyagban. A Domokostól újabban közzétett moldvai csángó eredetű anyagra nézve l. Domokos—Rajeczky, Csángó népzene. II. Bp., 1961 (rendkívül gazdag balladaanyaggal, de ezt jegyzeteinkben figyelmen kívül hagytuk). Domokosnak egy régi csíki székely népdalokat tartalmazó kisebb közleményéből A rossz feleség (Jöjjön haza, édesanyám) balladának két, valamint a Tőtik a Nagyerdő útját kezdetű balladás éneknek egy változatát ismerjük [l. tőle: ErdMúz. XLII (1937), 328—31]. Ugyanő az idézett csángó kötetei anyagába is belefoglalt Bilibók Jánost a ballada keletkezési körülményeinek ismertetésével külön is közölte [Ethn. XLIV (1933), 159—60]. — Balla Péter és Veress Sándor anyagából, közleményeik viszonylagos szegényességéből megállapíthatóan, csak válogatott darabok jelentek meg. — Lajtha Lászlónak a 40-es évek elején főként a mezőségi Szépkenyerűszentmártonban gyűjtött népköltési anyagában kevés a mi vizsgálódásunk körébe vonható anyag, de ez is ráterelte a figyelmet a Mezőség elsüllyedtnek vélt balladavilágára. — Szegő Júlia és Sebestyén Dobó Klára kötete már ismert balladák változatait tartalmazza.

18. A közösségi munka eredményeiből Almási István, J. Szenik Ilona és Zsizsmann Ilona gondozásában egybeállított magyarlapádi gyűjtemény csekély, de folklórföldrajzi szempontból jelentős balladaanyaga mellett az Almási és Olosz Katalin keze alól kikerült magyargyerőmonostori kötet szerény balladaanyaga — Almási, Szegő és Sebestyén Dobó megelőző híradása után — az első mélyrehatoló gyűjtésből eredő bizonyság arra, hogy Kalotaszegen és másutt is az alapos kutatás még klasszikus balladákat hozhat felszínre.

19. Arany Jánosnak dalgyűjteményében közölt Angyal Bandi balladája töredékére vonatkozólag l. Kodály—Gyulai, Arany János népdalgyűjteménye. Bp., 1952. 16, 18, 29, 138—9. Az Arany közlésében ismert másik betyárballada, Fábián Pista nótája 1851-ben jelent meg (i.h. 171. l.). Arany mindkét balladát minden valószínűséggel Nagyszalontáról ismerte. Minderre és Aranynak a magyar balladakincs szegénységére vonatkozó lehangoló véleményére l. az előbb i.h.-et.

20. Konsza Samu gyűjteményére nézve l. Faragónak a kötethez írt Bevezetését (5—10. l.); a kiadvány értékelését l. tőlem: Korunk XVII (1958), 452—7. — Balladaanyagára Faragó: Korunk XXVIII (1969), 1611.

21. Gyűjteménye megjelenése utáni gyűjtéséből Kovács Ferencnek Faragóhoz került hagyatékában még maradhatott balladaanyag.

22. A kolozsvári Folklór Intézet balladagyűjtő munkájára és ennek eredményeire nézve l. Faragó tájékoztatását: Népballadáink itthon és Európában: Korunk XXVIII (1969), 1603—12.

23. A Jávorfa-muzsika balladaanyagának első közlésű darabjairól l. Faragó: i.h. 1611—2.

24. A Gyulai közölte kidei balladát l. tőle: Kritikai dolgozatok. 1854—1861. Bp., 1908. 338—9. — Járdányi Pál zenetudományi jellegű monográfiája, sajnos, a jelzett balladákat csak első szakaszukkal közli. L. tőle: A kidei magyarság világi zenéje. Kolozsvár, 1943. 91. kk.

25—26. A Balladák könyve értékelését e sorok írója az előzőkben részletezett gyűjtési eredmények és a jegyzetekben jelzett irodalom adatainak ismeretében végezte. Ha magába az egészen más célkitűzésű bevezetőbe nem illett is bele, hogy akárcsak utalás formájában említés történjék a hazai balladagyűjtés eredményeinek közlését elősegítő kiadói tevékenységre, berekesztésként, mint e kötet megjelentetésével kapcsolatban leginkább megemlítésre kínálkozó mozzanatra, hálás elismeréssel kell ráterelni a figyelmet arra a támogató, ösztökélő szerepre, amelyet a hazai balladagyűjtés fellendítése terén előbb az Irodalmi, majd újabban a Kriterion Könyvkiadó vezetősége az eredmények közzétételi lehetőségének megteremtésével játszott és játszik.

Jóllehet e Kiadó elődjének, az Irodalmi Könyvkiadónak csak egyetlen válogatásos balladáskötete jelent meg (Faragó, Jávorfamuzsika), az utóbbi másfél évtizedben napvilágot látott hazai népköltési gyűjteményekben is jelentős számú ballada van. Faragó számszerű tájékoztatása szerint az 1954—1969-ben közzétett hat gyűjteményben 167, a hetedikül hozzácsatlakozó Jávorfamuzsika 81 első közlésű darabjával együtt összesen 248 népballada jelent meg az Irodalmi Könyvkiadó jóvoltából (l. erre Faragó: a 22. pontban i.h.). A Kriterion Könyvkiadó most jelentkező első önálló népballadagyűjteménye a balladák és a balladás énekek száma tekintetében egymagában is felülmúlja az utóbbi két évtizednek első közlésű hazai balladaanyagát. Az eddigi kiadói megértés kellő biztosítékot nyújt a hazai folklórterület minden munkásának arra, hogy a múltban és ma egybegyűjtött, sőt a jövőben egybegyűjtendő hazai magyar népballadaanyag hozzáférhetővé tételére ezután is meglesz a Kiadóban a messzemenő segítőkészség és támogató szándék.

3

JEGYZETEK A BALLADÁKHOZ ÉS A BALLADÁK MESEVÁLTOZATAIHOZ

Noha az itt egybeállított gyűjtemény harmadfélszáznál több balladás darabja a hazai népköltési gyűjtés történetében szaktudományi szempontból is kiemelkedő jelentőségű, az alább következő jegyzetek nem a folklórkutató, hanem elsősorban a kötetet érdeklődéssel forgató olvasó igényeinek kielégítése céljából készültek, és ezért csak a balladák megértéséhez, távoli kapcsolataik megvilágításához legszükségesebb tájékoztatás várható

el tőlük. A kérdéseket részletesebben, szaktudományi szinten tárgyaló munkákra nézve a körültekintően megválogatott irodalmi utalásokban kellő tájékoztatásra találhatni. Ezekben az utalásokban elsősorban a magyar nyelven megközelíthető irodalomra történik hivatkozás, a kérdésre vonatkozó idegen nyelvű munkák közül csak az ún. klasszikus balladákra vonatkozó két, angol nyelven újabban megjelent munkára való utalást tekintettük mellőzhetetlennek.

Egyrészt a kötetnek a szélesebb körű olvasóközönség igényeit szemmel tartó jellege, másrészt meg terjedelmi okokból is elhagyhatónak véltük az itt közzétett balladák eddig ismert változatainak felsorolását. Ha ez valamilyen okból mégis szükségesnek látszik, főként a korai változatok esetében hébe-hóba utalunk az első megjelenés időpontjára, helyére, és itt-ott a változatokra is. Irodalmi utalásaink egyébként az esetek túlnyomó többségében nem a balladaközlésekre, hanem a közlésekhez csatlakozó jegyzetekre vonatkoznak, de természetesen ezeknek alapján maguk a balladaszövegek is könnyen fellelhetők. — Jegyzeteinkben a következő rövidítésekkel élünk:

Bartha—Kiss, ÖÉ = Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből. (Kritikai kiadás). Sajtó alá rendezte Bartha Dénes és Kiss József (1953).

Csanádi—Vargyas = Csanádi Imre—Vargyas Lajos, Röpülj, páva, röpülj. Magyar népballadák és balladás dalok (1954).

Domokos, MM.[3] = Domokos Pál Péter, A moldvai magyarság[3] (1941).

Domokos—Rajeczky = Domokos Pál Péter—Rajeczky Benjamin, Csángó népzene, I—II. (1956, 1961).

ErdMúz. = Erdélyi Múzeum (folyóirat).

Ethn. = Ethnographia (ua.).

Faragó—Jagamas = Faragó József—Jagamas János, Moldvai csángó népdalok és népballadák (1954).

Gragger = Gragger Róbert, Magyar népballadák (1927).

Kriza, Vadr. = Kriza János, Vadrózsák (1863; ezt az első kiadást idézzük).

Leader = Ninon A. M. Leader, Hungarian classical ballads and their folklore. Cambridge, 1967.

MNGy. = Magyar Népköltési Gyűjtemény.

MNépr.[2] = A Magyarság Néprajza. II. kiadás (é.n.).

MNTára. = A Magyar Népzene Tára.

NyIrK. = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (folyóirat).

Ortutay, SzNb. = Ortutay Gyula, Székely népballadák (Buday György fametszeteivel) (é.n.).

Ortutay—Kriza = Ortutay Gyula—Kriza Ildikó, Magyar népballadák (1968).

Vargyas, MB. = Lajos Vargyas, Researches into the mediaeval history of folk ballad (1967).

I

BALLADÁK

A. Régi stílusú balladák

1

Klasszikus balladák

1—3. A falba épített asszony. I—III.

A közkeletűen Kőmíves Kelemen címmel emlegetett ballada tragikus eseménye (az építőmester feleségének a falba építése) mögött ősi babonás hiedelem áll. Az eléggé általános régi népi hiedelem szerint valamely építkezés csak akkor végezhető el sikeresen, ha az építtetés helyének megzavart szellemét építő-áldozattal engesztelik meg. Nyugat-Európából nem ismerünk az építő-áldozat gondolatkörében fogant ilyenféle balladát. A nagyon kiterjedt balladaösszehasonlító kutatások kiderítették, hogy e balladai tárgy az újgörög balladakincsből kerülhetett át a délszláv népekhez, és ezeknek közvetítésével jutott el a románsághoz és minden valószínűséggel szerb közvetítéssel a magyarsághoz is. Az itt közölt három változat közül a Kolozs megyei Válaszútról és Visából való I. és III. változat a ballada mezőségi előfordulása miatt érdekes adalék. A II.-ként közölt moldvai csángó változat esetében feltűnő, hogy míg az eddig Moldvából ismert Kőmíves Kelemen-változatok határozottan függöttek a román Manole mester balladától, az itt közzétett klézsei csángó változat kétségtelenül az erdélyi székely ballada leszármazottja.

Kriza, Vadr. 314—7. — Gragger 194—6. — Ortutay, SzNb. 279—81. — Solymossy Sándor: MNépr.[2] III, 86—8, 124. — Domokos: MM[3] 253. — Faragó—Jagamas 63—7. — Csanádi—Vargyas 438—41. — Ortutay—Kriza 107—21, 733—4. Leader 19—44.

4—8. A két kápolnavirág (Kádár Kata). I—V.

A virágban továbbélő halott, illetőleg az egymástól tiltott, de a halálban virágként egymásra találó, egymással összeölelkező szerelmesek története mese- és költői motívumként az európai népek folklórjában, sőt műköltészetében is széleskörűen elterjedt. Magyarul csak Erdélyből és Moldvából ismeretes ez a ballada. A változatok között a mezőségi Visáról való a földrajzi előfordulás miatt éppen olyan értékes, mint az eddig legkeletebbről, a moldvai Klézséről és Somoskáról itt közzétett négy változat. A gyűjtő Klézsén még több énekes ballada-készletéből ismeri a balladát; három töredékes változatot le is jegyzett.

Kriza, Vadr. 3—7, 526. — Gragger 190—1, — Ortutay, SzNb. 297—8. — Solymossy: MNépr.[2] III, 83—5, 123. — Faragó—Ja-

gamas 59—62. — Csanádi—Vargyas 434—8. — Vargyas, MB. 112—20. — Ortutay—Kriza 734. Leader 125—41.

9—12. A mennybe vitt leány (Júlia szép leány). I—IV.

Gyökereit tekintve az európai legenda- és látomásirodalom termékeivel közös forrásból származó, csodálatos szépségű, vallásos tárgyú ballada egy balladás hangulatú leányi búcsú- és egy anyai siratóének ötvöződésével egyik legtökéletesebb és legművészibb balladánk. A középkori vallásosság és balladaköltészet virágkorában keletkezhetett, de keresztyén vallásos elemei (fodor fehér bárány, misegyertya, olvasó, mennyország, ítélőbíró = Isten, szüzek serege, szüzek országa, mennyei gyertya, mennyei bárány stb.) a pogány magyar képzeletvilág elemeivel (csodaszarvas, fel-felvillanó, tájékoztató fény, másvilági követ) ötvöződnek egybe. Az itt közölt csángó változatok előadásindítása (1—2. versszak) alkalmasint a balladához eredetileg hozzá nem tartozó népdalkezdet felhasználásával került bele a balladaváltozatokba.

Kriza, Vadr. 123—5, 534—5. — Gragger 189. — Ortutay, SzNb. 300—1, — Solymossy: MNépr.[2] III, 97—8, 125. — Domokos, MM.[3] 258—9. — Csanádi—Vargyas 444—8. — Leader 55—82. — Ortutay—Kriza 736.

13—17. A kegyetlen anya (Budai Ilona). I—V.

A gyermekével szemben kegyetlen anya balladai motívumának vannak nagyon távoli rokonai az európai folklóranyagban, maga e ballada azonban Kriza első udvarhelyi változatának közlése óta is csak Udvarhelyszékről és a moldvai csángóvidékről volt ismeretes. A legrégebbi moldvai változatot 1841—42-ben Petrás Ince (Rokonföldi) jegyezte le Klézsén. (Az egyik itt közölt változat is a Klézsével szomszédos Somoskáról való.) A moldvai előfordulás most öt új, a csángó változatokra jellemzően valóban terjedelmes darabbal s egy meseváltozattal gazdagodik. Ez utóbbit lásd kötetünkben a 260. sz. alatt.

Domokos—Rajeczky I, 84—6. — Kriza, Vadr. 317—8. — Gragger 181—2. — Domokos, MM.[3] 280—1. — Faragó—Jagamas 83—6. — Csanádi—Vargyas 443—4. — Leader 296—300. — Ortutay—Kriza 735.

18—26. Az elcsalt feleség (Molnár Anna). I—IX.

Az Európa-szerte ismert Kékszakáll-monda, a szeretőit legyilkoló nőcsábító története a magyar balladaváltozatokban — a többi európai balladáktól eltérően — a csábító halálával, az áldozatul újonnan kiszemelt hősnő szerencsés megmenekülésével és férjéhez, gyermekéhez való visszatérése fordulatával végződik. A balladának már eddig is ismertük moldvai változatait, a változataink közé besorolt új aranyosszéki és a gyimesvölgyi előfordulások azonban bővítik a folklór-földrajzi előfordulást illető ismereteinket. A gyűjtő helyszíni tapasztalatai szerint e balladát a Szeret melléki csángó falvak mindenikében ismerik. Az egyik klézsei változatban — az összes többi változatoktól eltérően —

a hazatérő Molnár Annának a férj nem kegyelmez meg. A változat utolsó sorait idézzük:

„Gyere velem bié e bécsbe,
Mennyé pénzt hoztam én velem.”
Jámbor gazda biément bécsbe,
Elvevé a fiényes kardját,
Elcsapá e genge nyakát.

A ballada első változatai már Petrás Ince 1841—42-ből való gyűjtéséből ismeretesek. Moldvában a gyűjtő meseváltozatban is találkozott vele. Egy ilyen változatát lásd kötetünkben a 261. sz. alatt.

Domokos—Rajeczky I, 78—81, 84—6. — Gragger 192—4. — Ortutay, SzNb. 293—4. — Solymossy: MNépr.[2] III, 85—6, 123—4. — Faragó—Jagamas 68—79. — Csanádi—Vargyas 441—2. — Vargyas, MB. 129—57. — Leader 107—25. — Ortutay—Kriza 736.

27—32. A halálra táncoltatott lány. I—VI.

A magyar folklórdarabokon kívül a halálra táncoltatás motívumát feldolgozó román, német és szláv folklórdarabokban is a főmotívum sokszor indokolatlan (ilyenek az itt közölt változatok is!), máskor különböző okok vezetnek a halálos végű balladaimesei táncoltatáshoz. Néhol a leány csapodársága, másutt a kikosaraztatása vagy a szegénysége miatt semmibe vett legény boszszúja a halálra táncoltatást sugalmazó, kiváltó ok. Van olyan változat is, amely — a román meseváltozatok felfogásához hasonlóan — az ördögöt szerepelteti a halálra táncoltatás férfi hőseként.

Ortutay, SzNb. 306. — Solymossy: MNépr.[2] III, 99, 105—6, 125. — Domokos, MM.[3] 266—7. — Faragó—Jagamas 162—5. — Csanádi—Vargyas 475—6. — Vargyas, MB. 36—42. — Leader 292—5. — Ortutay—Kriza 750. — Az ide tartozó balladaanyag monografikus feldolgozása: Kriza Ildikó, A halálra táncoltatott lány. Bp., 1967.

33—40. A nagy hegyi tolvaj (A zsivány felesége). I—VIII.

A zsiványhoz kényszerített és a kényszerű cinkosságban szenvedő, sőt halálba hurcolt asszony tragikus története Erdélyben, a moldvai csángók között és a szomszéd népek között egyike a legközkeletűbb balladai tárgyaknak. A ballada moldvai és erdélyi elterjedtségéről az újabban lejegyzett nyolc változat is tanúskodik. Legrégebbről ismert, moldvai csángó változata (1841—1842) Petrás Ince lejegyzésében maradt ránk. A gyűjtőtől meglátogatott moldvai csángó falvakban ma is általánosan ismert e ballada; az itt közölt változatokon kívül a gyűjtő lejegyzésében még több változat van. — Meseváltozatát lásd kötetünkben a 262. sz. alatt.

Domokos—Rajeczky I, 61—3, II, 194. — Kriza, Vadr. 137—8. — Gragger 197. — Ortutay, SzNb. 294—5. — Domokos, MM.[3] 260—2. — Solymossy: MNépr.[2] III, 100, 125. — Faragó—Jagamas

124—30. — Csanádi—Vargyas 470—3. — Leader 272—81. — Ortutay—Kriza 739.

41—42. A megölt havasi pásztor (Szép fehér pakulár). I—II.

E kétségtelenül a románból átkerült ballada a román Mioriţa (Bárányka) ballada legrégibb csángó változatában 1841—42-ből Petrás Ince gyűjtéséből ismeretes. Az újabb változatok is Moldvából valók. A havasi pásztor balladájának gondolatvilága semmiképpen nem talál bele a magyar balladák tragikumra alapított eszmevilágába; ez is mutatja a ballada kívülről való bekerülését.

Domokos—Rajeczky I, 63—5. — Domokos, MM.[3] 279. — Ortutay—Kriza 740. — A román balladaanyagra és a szomszéd népek balladáival való összefüggésekre nézve l. Fochi hatalmas monográfiáját: Mioriţa. Bucureşti, 1965; l. még Faragó, Háromszéki magyar Mioriţa: Igaz Szó VII, 690. kk.

43—44. A kegyetlen anyós (Marinka). I—II.

Európa-szerte elterjedt balladatárgy a menyét — idegen származása vagy szegénysége miatt — gyötrő anyós. Főként a moldvai csángó folklórterületről ismert ballada itt közölt két változatának román nevű szereplői is román folklórhatásról bizonykodnak. Magában a balladában egyébként több, magyarban is elterjedt balladamotívum (a hűtlen feleség bosszúból való megégetése, az anyós—meny ellentét, a megesett és az eladott leány balladájának motívuma) ötvöződött egybe.

Domokos, MM.[3] 287—90. — Domokos—Rajeczky I. 88—90, II. 181—5. Faragó—Jagamas 103—9. Csanádi—Vargyas 449—51. — Vargyas, MB. 47—54. — Ortutay—Kriza. 740—1. Leader 313—7.

45—48. A gyermekgyilkos anya (Szabó Erzsi). I—IV.

A fattyat szülő leányanya örök emberi tragikus története nemcsak a Duna-táji népeknél, hanem Nyugaton is feltalálható balladai tárgy. Noha a sok változatban ismert ballada egyes változatai az új balladastílus jegyeit mutatják, az újabb összehasonlító balladakutatás a ballada nem egy változatában középkori vonásokat mutatott ki. Az eddig közölt és az itt jelentkező újabb terjedelmes csángó változatok közül is a legtöbbet határozottan a régi stílusú balladák közé sorolhatjuk. Az itt közzétett III. változatban a gyermekgyilkos leányanya és a nagy hegyi tolvaj balladája ötvöződött egybe.

Faragó—Jagamas 138—40. — Csanádi—Vargyas 557—8. — Ortutay— Kriza 779—80.

49—54. A halálra ítélt húga (Fehér Anna, Fehér László). I—VI.

Európa-, sőt világszerte ismert tragikus balladatárgy: a testvéréért szüzességét feláldozó leány története egy XVI. századi olaszföldi eseményen alapul. (E történetet dolgozta fel Shakespeare Szeget szeggel című darabjában.) Az általános elterjedtségű ballada kétségtelenül középkori eredetű klasszikus ballada. A lólopásért való elítélés motívuma alkalmasint csak az újabb típusú betyárballadákból kerülhetett bele a halálra ítélt húga balladájába. A magyar balladaváltozatok tragikai elemét nyomatékosítja az, hogy a leány áldozata hiábavaló. Az itt közölt vál-

tozatok közül a moldvai valószínűleg a Gyimesvölgyéből Lészpedre települt csángókkal került Moldvába. A Mezőség északi széléről, Magyardécséről eddig ismert változat mellett az itt közölt három mezőségi darab is a Mezőségnek erről az északi vidékéről való.

Ortutay, SzNb. 305. — Solymossy: MNépr.[2] III, 88—90, 124. — Csanádi—Vargyas 476—84. — Faragó, Jávorfa-muzsika 176—80. — Ortutay—Kriza 747—8.

55—64. A megesett leány. I—X.

A szégyenbe esett leány Európa-szerte közkedvelt tragikus története a magyar folklórterületen is a legelterjedtebb balladai tárgyak közé tartozik. Vargyas a magyaron kívül angol, francia, német, orosz, görög, katalán, portugál, spanyol és szlovák változatok meglétére utal. Az — eddig eléggé kevés számú — erdélyi magyar változatok sorát az itt közzétett tíz változat közül különösen a gyimesi Ugrapatakán és a mezőségi Visán lejegyzett három szép darab gazdagítja terjedelmes és teljes változatokkal. Feltűnő az egyetlen csángó változat töredékes volta.

Ortutay, SzNb. 304. — Solymossy: MNépr.[2] III, 99, 125. — Csanádi—Vargyas 473—5. — Faragó, Jávorfa-muzsika 181—5. — Vargyas, MB. 105—10. — Leader 179—223.

65. A hajdúkkal útnak induló leány (Ne menj el hazul).

A szerelmese látogatására a hajdúkkal útnak induló és gyilkosság áldozatául esett leány, Bíró szép Anna tragikus történetét eddig csak székely balladaváltozatokból ismertük, most a földrajzi előfordulás köre egy észak-mezőségi változattal bővül. Az itt közzétett darab töredékes, kihagyásos, sőt gyaníthatólag benne két balladatöredék keveredett egybe. A hajdúkkal útnak induló leány balladájának a klasszikus balladák közé tartozását az is bizonyítja, hogy sok rokon vonást mutat a hasonló tárgyú klasszikus francia változatokkal.

Solymossy: MNépr.[2] III, 101, 125. — Csanádi—Vargyas 422, 468—9. — Vargyas, MB. 12—4. — Ortutay—Kriza 741.

66—71. A hűség próbája (A párja vesztett gerlice). I—VI.

E ballada főmotívuma, a párja vesztett bánatos gerlice viselkedése abban az ó-, illetőleg középkori hiedelemben gyökeredzik, hogy a gerlice gyászában csak száraz ágra száll, és ott siratja párját. E motívum már Arisztotelésznél előfordul, irodalmunkban először Temesvári Pelbártnál (1503) latin szövegben, majd hamarosan a Nádor-kódexben (1508) magyarul is jelentkezik, sőt Balassi Bálint is él vele. Énekeskönyveink közül elsőként a Vásárhelyi daloskönyv (1672 körül) őrzi e gerlice-motívumot (Ferenczi kiad. 107). Népköltési gyűjtőink közül először Petrás Ince jegyezte le 1841—42-ben egy rövidebb és egy terjedelmesebb klézsei változatát. Azóta alig van népköltési gyűjtemény, amelyben ne lenne benne a párja vesztett gerlice éneke. A román régiségből is már 1644-ből ismerünk rá vonatkozó adalékot.

Domokos—Rajeczky I, 68, 94—6, II, 217. — Gragger 201. — Ortutay, SzNb. 286—8. — Csanádi—Vargyas 510. — Leader

333—6. — Ortutay—Kriza 764—5. — Magára a motívumra nézve l. Eckhardt Sándor, Középkori természetszemlélet a magyar költészetben: Kny. EPhilK. LIII. köt-ből 13—9. — Mona Ilona, Adatok a középkori magyar irodalom és a magyar népdalszövegek kölcsönhatásához: Ethn. LXXIV, 182—3.

72—86. A három árva. I—XV.

A Mária-motívum miatt az ún. legenda-balladák közé utalt ballada rendkívül népes európai rokonsággal rendelkezik. A Máriától kapott vesszővel való temetőverés motívumában szoros német kapcsolatot, a halálból gyermekei gondozására visszajáró anya személyének beiktatásában meg északi, skandináv párhuzamokat emleget a kutatás. A Túl a vízen Tótországban kezdetű és a néhány rákövetkező szakasz alkalmasint panaszénekből tapadt a balladához. Krizánál (Vadr. 173.) például egy láthatóan különböző énekekből ötvöződött lírai darab első sora az itt közölt I—II. változat kezdősorával azonos. A balladát először Petrás Ince (Rokonföldi) jegyezte le 1841—42-ben Klézsén. Némelyütt a balladás darab gyermekénekként jelentkezik (MNTára I, 599—600).

Domokos—Rajeczky I, 87. — Gragger 208—9. — Domokos, MM.[3] 282—6. — Ortutay, SzNb. 289—90. — Faragó—Jagamas 116—23. — Csanádi—Vargyas 502—6. — Leader 82—97. — Ortutay—Kriza 756—7.

2

Történeti vonatkozású klasszikus balladák

87—89. A két rab testvér (Bíró János és Bíró Kata). I—III.

Az ismétlődő török utalások miatt mindhárom moldvai változatában kétségtelenül törökkori ballada tárgya: a rabságból hazatérő gyermekeit fel nem ismerő, rajtuk mint idegennek vélteken meg nem könyörülő anyának és gyermekeinek tragikus története nemcsak a magyarban, hanem a szláv népek folklórjában is közkeletű balladai tárgy. Az itt adott változatok közül kettőben csak a két testvér, a harmadikban — bűnhődésképpen — velük együtt a két szülő is a halál áldozatául esik. (Egy negyedik — meseváltozata kötetünkben a 263. sz alatt.) A közölt változatok közül kettő valamennyi eddig ismert darab közül a legterjedelmesebb, illetőleg legteljesebb. Lészpeden a II. változatot többen is tudják.

Kálmány, Szeged népe II, 2—3. — Solymossy, MNépr.[2] III, 96—7, 125. — Faragó—Jagamas 93—100. — Gragger 180. — Ortutay, SzNb. 301—2. — Csanádi—Vargyas 487—8. — Vargyas, MB. 14—7. — Leader 307—12.

90—94. Az eladott leány. I—V.

Az akarata ellenére férjhez kényszerített, eladott leány tragikus története gyakori magyar, sőt Európa-szerte általánosan ismert balladai motívum. Az újabb kutatások szerint alkalmasint a francia folklórból magyarba átkerült középkori szerzemény. A

tőlünk itt közzétett 35 versszakos klézsei változat a közelebbről Faragótól közreadott másik klézsei változattal együtt a balladának eddig ismert legterjedelmesebb, legteljesebb változatai közé tartozik. A gyűjtő még két változatát jegyezte le Klézsén és egy másikat (Langos Szép Ilona) ismer Bogdánfalváról.

Domokos, MM. 262. — Csanádi—Vargyas 453—64. — Faragó, Jávorfa-muzsika 195—202. — Leader 148—78. — Ortutay—Kriza 741—2.

95—101. Az elrabolt leány. I—VII.

A töröktől, az itt közölt változatokban katonáktól elrabolt leány története a kelet-európai népek folklórjában kedvelt balladai tárgy. Vannak azonban hasonló tárgyú breton, francia, görög, cseh és szlovák változatok is. A főmotívum, a nőrablás nem az ősi asszonyrablás szokásának emlékét, hanem a kóbor katonaság erőszakoskodásának bizonyságát őrizhette meg. Mivel az eddig ismert változatok legtöbbje, az itt közölteknek meg éppen valamennyije a csángóság köréből került ki, érthető, hogy a balladaváltozatok közeli kapcsolatot mutatnak az e tárgykörbe tartozó román balladákkal. Az itt közzétett változatok a magyar balladai anyagon belül az elcsalt feleség, a kegyetlen anya és az eladott leány balladaváitozataival tartanak rokonságot. A román folklórból az Ilincuţa Şandrului címen ismert ballada vonható e darab rokonsági körébe. — Meseváltozatban is ismert. Egy ilyen változatát lásd kötetünkben a 264. sz. alatt.

Csanádi—Vargyas 465. — Vargyas, MB. 42—7. — Leader 266—72. — Ortutay—Kriza 745.

102. Görögfi Gyurica.

Az eladott leány és az elrabolt leánynak más rokon tárgyú balladai részletekkel egybeötvöződött változata. Az öngyilkossággal való balladai befejezés a magyar anyagban eléggé ritka. Az utolsó versszak első két sora nemcsak balladákban, hanem lírai népköltési darabokban is meglehetősen kedvelt. Az utolsó két sor az újabb stílusú balladák szokványos befejezése.

Kallós Zoltán: Igazság (Kolozsvár) 1964. 87. sz.

103. Az elrabolt és visszatért leány.

Az egyetlen előfordulásban a moldvai Lészpedről ismert ballada tragikusan induló története (a legénynek törököktől való elrablása) a fogoly visszaérkezésével szerencsés fordulatot vesz. Éppen ezért csak törökkori vonatkozásai miatt kerülhetett a történeti vonatkozású balladák és nem a vígballadák meg a románcok közé. Az, amit Ortutay és Kriza a ballada archaikus nyelvezetével kapcsolatban a ballada tekintélyes múltja bizonyságaként emleget, nem a ballada régiségének, hanem csak az élő csángó nyelv régies voltának bizonyítéka. A török emlegetése és a balladába szőtt, középkori eredetű párja vesztett gerlice-motívum azonban már kétségtelenül a középkori eredet bizonyítéka.

Ortutay—Kriza 745 (Az egyetlen eddig előkerült változatot e gyűjtemény is kötetünk gyűjtőjének közléséből ismeri).

104—105. Az elfogott legény. I—II.

Az előbb tárgyalt elrabolt leány balladájának párhuzamos férfi változata a törökkori rabságra hurcolás és az egykori katonafogdosás emlékének őrzője. Csanádi és Vargyas (565. l.) balladánkat az ún. katonaballadák közé sorolja, s így talán újabb keletűnek tekinti, magunk azonban az itt közölt két változatnak az elrabolt leány balladájával való szoros nyelv- és előadásbeli kapcsolata miatt jónak láttuk e csoportba sorolni.

106—107. A gazdag asszony anyja. I—II.

A gazdag asszony leányát koldusasszony képében meglátogató és kegyetlenül fogadott anya balladájának változatai csak Erdélyből ismeretesek. Az eddig előkerült csíki és udvarhelyszéki változatok közé mind terjedelemre, mind a balladai előadás szépségére nézve méltán csatlakozik az itt közölt két gyimesvölgyi változat.

Ortutay, SzNb. 301. — Solymossy: MNépr.[2] III, 95—6.— Csanádi—Vargyas 465—6. — Leader 303—7. — Ortutay—Kriza 745.

3

Klasszikus vígballadák és románcok

108. A talányfejtő leány (Ifjú Mátyás király).

A csak Moldvából ismert ballada talányfejtő motívuma gyakori népmesei elem. Feltűnő volna, hogy éppen a moldvai csángóság körében maradt fenn egy ilyen, Mátyás király személyéhez fűződő történetet magába foglaló ballada, ha nem tudnók, hogy a folklórdarab eddig ismert változatainak lejegyzési helye, Klézse, hihetőleg a XVIII. század végétől Moldvába irányuló székely átvándorlók egyik legjelentősebb településhelye. Maga a talányfejtés motívuma európai elterjedtségű: megvan e motívum mások mellett például az angolban is.

Faragó—Jagamas 134—5. — Faragó, Jávorfa-muzsika 45—51. — Leader 346—7.

109. A házasuló királyfi (Egyszer egy királyfi mit gondolt magában).

A házasodni induló királyfi története eléggé széles körben ismeretes a magyar folklórban. Mint itt, akként egy kézdialbisi változatban is főhősként gubáslegény szerepel, de a főszereplőt amott gubáslegényként nem, csak tiszta dolmányba öltözött „vitéz úr”-ként öltözve fogadják el kérőnek, míg az itt közölt változatban a parasztleány — kellő osztályöntudattal — a királyfival szemben is a szegény gubáslegényt választja élettársul. A Csűry közölte változatban a házasuló királyfi töredéke egy szerelmi énekkel keveredett. — A gyűjtő az itt közöltön kívül még egy töredékes változatát jegyezte le Lészpeden, Klézséről pedig párosító dalként ezt a változatot ismeri:

Egyszer Kósa Márton
Mit gondolt magába:
Felöltözik sziépen
Egy hosszú szokmányba.

„Jó estét, jó estét,
Kertész Márton lyánya!”
„Isten hozott téged,
Szegény Kósa Márton!”

„Üllyön le, üllyön le
Nálunk e karszékbe!”
„Nem ülök, nem ülök,
Met nem azétt jöttem,

Hanem azétt jöttem:
Jössz-e vélem vaj nem?”
„Nem menek, nem menek,
Szegén lihán vagyok,

Szegén lihán vagyok,
Szegén legént várok.
Szegénnek szegén kell,
Gazdagnak gazdag kell.”

MNGy. I, 153—6. — Gragger 200. — Ortutay, SzNb. 303—4. — Solymossy: MNépr.[2] III, 118—9, 126. — Csűry Bálint: ErdMúz. XXXV, 175. — Faragó, Jávorfa-muzsika 55—7. — Ortutay—Kriza 754.

110—113. Az esküvőre hazatérő kedves (Ilonka és Györgyike). I—IV.

Az esküvőre megérkező kedves tragikus története Európa-szerte kedvelt, a magyar folklórból azonban eddig csak moldvai csángó darabot ismerünk. Valószínűleg románból került át a moldvai csángóság balladakincsébe.

Faragó—Jagamas 149—51. — Ortutay—Kriza 752—3. — Faragó: NyIrk. VII (1963), 190—213.

114—118. Este guzsalyasba (Hegyen-völgyön járogatok vala) I—V.

A legtöbb és legteljesebb változatában a csángó folklórból ismert balladás éneknek a gyűjtő az udvarhelyi Varságon is lejegyezte egy töredékes változatát. Ott — a helyi felvilágosítás szerint — régebben kontyoláskor énekelték. Az itt közölt változatok közül a somoskai az onnan eddig ismert változat mellett sem jelentéktelen, a Lujzikalagorban lejegyzett II—IV. változat pedig éppen figyelemre méltó. A legrégebben feljegyzett Csűry-féle változat — a Faragó—Jagamas közölte 3 darabbal együtt — a többivel való összehasonlításban csak töredék. A mezőségi Ördöngösfüzesről itt közölt háromszakaszos töredék folklór-földrajzi szempontból jócskán kiterjeszti a balladás ének hazai elterjedési területét.

Csűry: ErdMúz. XXXV, 174. — Ortutay, SzNb. 296. — Faragó—Jagamas 152—4. — Csanádi—Vargyas 511. — Ortutay—Kriza 757.

119—123. A szeretet próbája (Az áspiskígyó). I—V.

A szeretteit és szerelmesét szeretetükben próbára tevő szerelmes románc-motívuma általánosan ismert európai ballada- és mesemotívum. Az áspiskígyó szerepeltetése azonban csak a skótoknál és a magyarsággal együttélő, illetőleg vele szomszédos népek folklórjában bukkan fel. Az áspiskígyó Temesvári Pelbárt (1508) szerint gyorsabban öl, mint a vipera, és mint igen rettegett kígyófajta sűrűn fordul elő a régi magyar költészetben és a népdalköltési darabokban is (l. erre: Eckhardt: kny. EPhilK. LIII. köt.-ből 8—9). Az itt közölt csángó változatokhoz és a 265. sz. alatt szereplő, szintén csángó meseváltozathoz megjegyzésként fűzhető, hogy magának e balladának, illetőleg románcnak a gyűjtő csaknem minden tőle meglátogatott csángó faluból ismeri változatát.

Gragger 188. — Ortutay, SzNb. 299—300. — Solymossy: MNépr.[2] III, 90—2, 124. — Domokos, MM.[3] 254. — Leader 251—4. — Ortutay—Kriza 752.

124. A katona-leány (Az öreg Dancia király).

Az apja helyett háborúba menő leány története az európai népek körében, sőt szélesebb körben is kedvelt motívum. A régi magyar irodalomban először egy XVI. századi széphistóriában (Az Béla királyrúl és az Bankó leányárúl való széphistória) jelentkezik. Magyar népballadai változatban a történet csak Moldvából ismeretes. Román megfelelője a Mizilca. Az itt közölt csángó változat az eddigieknél jóval terjedelmesebb, teljes darab.

Faragó—Jagamas 147—8. — Ortutay—Kriza 754.

125—126. A gazdag feleség (Mondj uradnak engem). I—II.

Legrégebbi, XVIII. századi változata egy e századbeli daloskönyvben, legelső népi énekestől lejegyzett változata Kriza Vadrózsák című gyűjteményében maradt ránk. A szegény legény — gazdag leány feleség szembeállításban és a gazdag leány gőgjének megtörésében a társadalmi igazságszolgáltatásra való népi törekvés nyilvánul meg. A gyűjtő megfigyelése szerint e ballada a moldvai csángóság között meglehetősen elterjedt; a gyimesi Jávárdi patakán is hallotta egy változatát.

Sebestyén Gyula: MNGy. VIII, 195. — Gragger 202. — Solymossy: MNépr.[2] III, 119, 126. — Faragó—Jagamas 155—8. — Ortutay—Kriza 763.

127—128. A rossz feleség (Jöjjön haza, édesanyám!). I—II.

A gyermekeivel és férjével a mulatozás kedvéért mit sem törődő asszony története a német (osztrák bajor) folklór ilyen tárgyú darabjaival mutat rokonságot. A gyűjtő helyszíni feljegyzése szerint Gyimesközéplokon táncdalként is ismerik az öregebb rendűek. Moldvából több változata került elő.

Solymossy: MNépr.[2] III, 93, 124. — Csanádi—Vargyas 518—9. — Ortutay— Kriza 762.

129. A lusta feleség.

Szellemében és végkifejletében az előbb tárgyalt gazdag feleség történetével rokon tárgyú balladának nem ismerjük csak ezt a kerek, jól kidolgozott csángó változatát.

130. A gyáva legény (Sírva sétál Jancsi).

Az élhetetlen, báva legényt csúfoló énekek világszerte közkeletűek. A balladás jellegű magyar gúnyolódó változatok felfogásban az angol, a dán és a holland folklórdarabokkal mutatnak szellemi rokonságot. Az itt közölt gyimesvölgyi változat teljes voltában az eddig ismert legjobb magyar folklórdarabokkal vetekedik.

Csanádi—Vargyas 521. — Ortutay, SzNb. 296—7. — Ortutay—Kriza 758.

131. A rossz férj.

A feleségével nem törődő, kíméletlen, a társa halálán meg nem induló férj alakja — a rossz feleségéhez hasonlóan — alkalmasint a német folklórból került át a magyarba. A Mezőveresegyházáról itt közzétett változat a Mezőségről eddig egyetlenként ismert darab.

Ortutay—Kriza 783.

132. A megcsalt férj (Mi bajod, angyalom?).

A tetten ért, de férjét elámító hűtlen asszony világszerte közkeletű története több magyar vígballada-változatban ismeretes. Egyes változatok németes dallama a német folklórból való átkerülést sejteti. A most közzétett gyimesvölgyi változat az eddig ismertek között a legteljesebb.

Solymossy: MNépr.[2] III, 119—21, 126. — Domokos, MM.[3] 274—6. — Csanádi—Vargyas 523. — Ortutay—Kriza 760.

133. A kétféle asszony (Viszik Kati néném).

Viszonylag kevés változatban ismert balladás darab; nem egy változatában a gazdagon férjhez menő és a házasságban megbecsült néne áll szemben a szegény emberhez adott, nyomorúságos viszonyok és durva bánásmód közepette élő húggal. Az itt közölt válaszúti változat női szereplője a boldog szegénység dicséretét hirdeti.

Ortutay—Kriza 755.

134. Bagoly-asszonykám (Puszta malomba).

A homályos értelmű balladás ének földrajzilag távolról előkerült változatai egykori széles körű elterjedésre vallanak. A Mezőség keleti zugában, Tacson lejegyzett változat az ének mezőségi életére bizonyság. Erdélyben régen az ún. párnás táncot járták erre a szövegre (E tánc leírását l. Kriza i.h.).

Kriza, Vadr. 120—1. — Ortutay, SzNb. 288. — Csanádi—Vargyas 510. — Ortutay—Kriza 759.

135—138. A csudahalott (Görög Ilona). I—IV.

Maga a derűs, románcszerű tárgy (a tettetett halálban szerelmesét magához csalogató, a belőle feléledő és szerelmesével boldogan egyesülő csuda-halott) Európa-szerte ismert; albán, dán, német, svéd, skót, szlovén és olasz változatairól tudunk. A magyar változatokban a csudamalom-motívum a ballada északi rokonságára mutathat. Az itt közölt négy csángó változat mindenike földrajzilag a magyar darabok közül a legkeletebbről előkerült, legteljesebb és tájnyelvi sajátosságokban legbővelkedőbb da-

rab. Annak ellenére, hogy itt négy csángó változatot is közlünk, a gyűjtő megfigyelése szerint a moldvai csángóság között elég ritkán kerül elő változat: a székelyes csángó falvakban a gyűjtő nyolc-, az sz-elő falvakban hatszótagos változatait figyelte meg. — Két meseváltozatát lásd kötetünkben a 266—267. sz. alatt.

Gragger 198. — Ortutay, SzNb. 302—3. — Solymossy: MNépr.[2] III, 117—8, 126. — Domokos, MM.[3] 270—3. — Csanádi—Vargyas 519—21. — Vargyas, MB. 68—76.

B. Új stílusú balladák

1
Betyárballadák

139. Bogár Imre (Zavaros a Tisza).

A ballada főszereplője, Bogár Imre a múlt század közepe táján sokáig üldözött élő személy, rettegett betyár volt. Elfogták s 1862-ben akasztófán fejezte be életét. A nagyon elterjedt ballada szövege alkalmasint korábban kialakulhatott, és a betyárhős neve csak utóbb kerülhetett bele a változatokba. A gyűjteményünkbe iktatott válaszúti változat a ballada mezőségi elterjedésének bizonysága. A gyűjtő mezőségi helyszíni gyűjtőmunkája közben szinte minden ponton találkozott vele. Távolra jutását egy bukovinai székely változat bizonyítja.

Gragger 206. — Csanádi—Vargyas 528—9. — Ortutay—Kriza 771. — A bukovinai változatot l. Domokos, MM.[3] 269.

140. Patkó Bandi.

Az egyetlen pontról előkerült betyárballadán valamelyes műköltői íz érzik. Hőse talán abból a betyár Patkó családból való, amelynek két tagja, János és Pista (Sándor) szintén a betyárballadák szereplője.

Solymossy: MNépr.[2] III, 115, 126. — Csanádi—Vargyas 544—6.

141—143. Rózsa Sándor. I—III.

A leghíresebb múlt századi betyár, Rózsa Sándor (1813—1878) történetét megéneklő balladák mezőségi és erdélyi elterjedését minden valószínűség szerint az is elősegítette, hogy a ballada hőse a Mezőség északnyugati szélén fekvő Szamosújvár börtönében raboskodott, és ott is fejezte be életét. Maga a ballada első formájában a Rózsa Sándor betyárkodása előtti időben keletkezhetett, és a híres betyár neve csak utóbb kerülhetett bele a róla fennmaradt jelentős számú változatba. Rózsa Sándor történetének van csángó változata is (Faragó—Jagamas 173—4), de ezt csak a hős személye köti az itt közreadott balladaváltozatokhoz.

Solymossy: MNépr.[2] III, 113—4, 126. — Ortutay—Kriza 772—3.

144—145. Margitai betyár (Nem messze van ide Kismargita). I—II.

A magyar folklórból nagy földrajzi elterjedtségben és sok változatban ismert betyárballada a Mezőségen is nagyon kedvelt. Gyűjteményünkbe az e vidék északnyugati feléről (Szék, Válaszút) származó két teljesebb változat került bele.

Csanádi—Vargyas 531—2.

146—148. Nem loptam én (Szaladjak-é vagy megálljak?). I—III.

A moldvai Lészpedről és a gyimesvölgyi Ugrapatakáról való változatok mellett az Arad megyei Pécskáról ismert darab a ballada hazai elterjedésének eddig ismert legkeletibb és legnyugatibb pontját rögzíti.

Domokos Pál Péter, Mert akkor az idő 32—3. — Csanádi—Vargyas 315—7, 529.

149. Vitális Imre.

A betyárnak a ballada első sorában név szerint való bemutatkozása más betyárballadákban (Fábián Pista, Rózsa Sándor az én nevem stb.) is előfordul (Ortutay—Kriza 595—6, 598). Az itt közzétett ballada a verszakok közötti előadásbeli zökkenők miatt hiányosnak, illetőleg töredékesnek látszik.

150—153. Tisza partján elaludtam. I—IV.

A zsandároktól megszorított hetvenkedő betyár története Erdélyben is elterjedt balladai tárgy.

Csanádi—Vargyas 361—2. — Ortutay—Kriza 772.

154—155. Pápainé. I—II.

Kezdősora azonos a Barna Jancsi balladája indításával és ugyanez a kezdet más balladákban is szerepel. Erdélyben még ma is elég gyakori. Egy változatát a mezőségi Szásznyíresről a dési Cichegyre áttelepültek legifjabb nemzedékétől is lejegyeztük 1925 táján.

Gragger 206. — Csanádi—Vargyas 558—60. — Ortutay—Kriza 712, 784.

156. Betyárlegény az erdőben.

A gyimesvölgyi változat a betyárballadák országosan elterjedt csoportjához tartozik. A gyűjtő helyszíni megfigyelése szerint Erdélyben ma is egészen általánosan sok változatban éneklik.

Ortutay—Kriza 626—8, 776.

157. Balog Józsi.

A betyárballadák közé sorolható Balog Józsi balladája egy 1829-ben sócsempészés miatt értelmetlen kegyetlenséggel kivégeztetett kézdicsomortányi közkatona gyászos esetét énekli meg. A ballada szerzőjét is ismerjük Szántó Ferenc autodidakta népköltő személyében. A ballada alapszövegének és elnépiesedett későbbi változatainak egybevetése nagyon élesen világít bele a népi ballada-alakulás menetébe. A ballada eljutott a moldvai csángóság nemcsak Csíkkal szomszédos, hanem Tázló melléki csoportjainak településhelyére (Pusztina) is.

Dömötör Sándor: ErdMúz. XXXV, 196—7. — Szabó T. Attila: i.h. 372—3. — Solymossy: MNépr.[2] III, 104—5, 125. — A kérdés

részletes megvilágítását l. Antal Árpád: NyIrK. VI, 27—67. — A pusztinai csángó változat: Faragó—Jagamas 169—70.

158—165. Betyár- és rabénekek. I—VIII.

Noha a darabok némelyike helyi keletkezésű, balladás menetű rab-éneknek látszik, egyiknek-másiknak ismerjük földrajzilag távolabbi vidékekről való változatait is. Régebbi népköltési darabokból is kerültek át beléjük sorok; a II—III. darab madártól izenés motívuma éppen régi, már a XVII. századi virágénekekre is jellemző motívum.

Ortutay—Kriza 645—7, 777.

2

Megrendítő helyi eseményekhez fűződő balladák

166—169. A bárókisasszony (Szépen legel a báróné gulyája). I-IV.

Az újabb keletkezésű ballada első jelentkezésére egy versfaragó versgyűjteményében találunk adatokat (Magyari Költeményei 1858), Magyari azonban feltehetően egy akkor már ismert népballadát iktatott bele gyűjteményébe. Minthogy ezt a verset ugyanez évben Simonffy Kálmán meg is zenésítette, ez kerülhetett vissza a néphez. Ma ez az egyik legközkeletűbben ismert ballada. Erdélyi elterjedtségét a kalotaszegi, mezőségi és gyimesvölgyi változat előkerülése jelzi. A Mezőség Kolozs megyei részén a viszonylag újabb eredetű szöveghez igen szép és régi stílusú dallamok párosulnak.

Csanádi—Vargyas 554—6. — Ortutay—Kriza 778.

170—174. Az egymástól tiltott és egymásért haló szerelmesek. I—V.

A régi falu társadalmi-gazdasági keretei között a szülői tilalom következtében egymástól elválásra ösztökélt szerelmesek tragikus, gyilkossággal és öngyilkossággal végződő története erkölcsi megokoltsagával kiemelkedik az országban közkeletű közönséges gyilkosságokat feldolgozó balladák sorából. Az itt közölt változatokban rögzített történetekről szóló balladák a lejegyzési helyek környékén is széles körben ismeretesek.

Ortutay—Kriza 784.

175. Fábián Gyula.

A szerelmesétől társadalmi helyzete miatt tiltott és ezért a halálba menekülő legény itt közölt balladájának első versszaka más népköltési darabokból idekerült részletnek látszik. A tragikus öngyilkosság indítóokának azonos volta — egészen távolian — klasszikus balladáink közül a Kádár Kata balladájával rokonítja ezt a folklórdarabot.

176. Szűcs Mária.

A klasszikus balladák között az Este guzsalyasba-típusba sorolt ballada új stílusú feldolgozása a szerelmesétől tiltott és ezért kedvesét meggyilkoló legény történetének. Egy elcsábított és a csábítótól 1825-ben kegyetlenül meggyilkolt árva cselédleány va-

lóban megesett tragikus történetét megörökítő ballada szerzőjét egy Új Péter nevű versfaragó kerékgyártó mester személyében ismerjük is. Minthogy egyike legszélesebb körben elterjedt és legtöbb változatban ismert balladáinknak, a távoli vidékekről származó nagyszámú változat egybevetése a szintén reánk maradt eredeti szövegével lehetőséget nyújt a szájhagyomány útján való terjedés rendjén végbement változás, csiszolódás megállapítására.

Ortutay, SzNb. 306. — Solymossy: MNépr.[2] III, 103—4, 125.

177. Takács Laci.

A hűtlenségre az esküvőn elkövetett gyilkossággal válaszoló szerelmes története ugyan nem gyakori balladai tárgy, mégis nemrégen a bánsági Kisiratosról, most meg a mezőségi Vicéről került elő egy-egy, mindeddig ismeretlen változat.

Kovács Ferenc—Faragó József, Iratosi kertek alatt 116—7. — Ortutay—Kriza 784.

178—180. Anya- és apagyilkosság balladái. I—III.

Az I. helyi keletkezésűnek látszó balladatöredékben emlegetett Krakkó község esetében csak a Nagyenyed környéki Boroskrakkóra gondolhatunk, holott valószínűtlen, hogy a kalotaszegi Mérában éppen e távoli községre vonatkozó helyi keletkezésű ballada élne. Mindhárom ballada tárgya egyébként a magyar folklórban eléggé ritka szülőgyilkosság; a tragikum megokolása a szülői értetlenség, a fiúnak, illetőleg a leánynak szerelmesétől való eltiltása.

181—183. Leányanya siralma. I—III.

A megesett, gyermeket szült, de szeretőjétől otthagyott, a gyermekét gyöngéden szerető-rengető, a hűtlen szeretőt átkozó leányanya panasza előadásmódjában klasszikus balladai vonásokat (én-előadás, lány-barátnőktől való búcsúzás, a leánybarátoknak szóló erkölcsi intelem) őriz.

184—189. A gyermekgyilkos anya. I—VI.

A már eddig közzétett, jóval terjedelmesebb moldvai csángó változatok mellett az itt adott klézsei változat csak töredék, a gyimesvölgyi, mezőségi és kalotaszegi darabok azonban már jóval teljesebbek. Az eddig ismert moldvai változatokban a régi stílusú balladák előadásmódja a viszonylag újabb keletű tárgy ellenére is megőrződött. Minthogy a gyilkos leányanya tragikus története kétségtelenül örök emberi balladai tárgy, teljesen valószínű az a Vargyastól megfogalmazott vélemény, hogy a keleteurópai folklórban évszázadok óta közkeletű téma középkori forrásokból táplálkozik, és az e körből való nyugati folklórdarabokból is ismert tragikus történetekkel tart rokonságot. A Kolozsvár és Szék közötti mezőségi részen Utra Mari néven ismert hősnő neve még ebben az észak-mezőségi szólásban is szerepel: Csak Utra Mari tett el annyi gyermeket. Az Utra Mari szövegéhez társuló dallamok mind régi stílusúak.

Solymossy: MNépr.[2] III, 109, 126. — Csanádi—Vargyas 557—8. — Ortutay—Kriza 779—80.

190—191. Vajda János siratója. I—II.

A haragosától lekaszabolt Vajda János balladás hangú siratóját eddig egy gyoszényi és egy lészpedi változatban ismertük. Az újabban lejegyzett 33 versszakos lészpedi változat az eddig előkerült legterjedelmesebb darab; a Gerlénből származó változat csak töredék. A ballada Lészpedre valószínűleg a Gyimesvölgyéből került. Az I. változatbeli Háromkút egyik gyimesvölgyi település neve. A moldvai változattal együtt itt közzétett gyimesvölgyi darabot a lejegyzett több más ideváló változat közül választotta ki közlés céljára a gyűjtő. A balladában a cselekmény első személyben való előadása esetleg ősi, ugorkori előadásmódbeli sajátságot őrizhet.

Csanádi—Vargyas 563—5. — Ortutay-Kriza 781—2.

192—197. Gyilkosság-történetek.

A szeres-szerte nagyon gyakran balladai formában megénekelt gyilkosság-történetek közül az itt közöltekben legtöbbször a gyilkosság indítóoka (féltékenység, kapzsiság) világosan kivehető, egyben (Horváth Perzsi fia) azonban a katonatárs-gyilkosság megokolásával a ballada — jelenlegi formájában — adós marad. Az e darabban emlegetett Forrószeg a nagy kiterjedésű mezőségi Szék, egykor bányaváros egyik részének neve. — A helyi felvilágosítás szerint az itt közölt gyilkosság-történetekbe foglalt tragikus események negyven-ötven év távlatában valóban megtörténtek.

Ortutay-Kriza 784.

198—203. A megölt legény (Megöltek egy legényt...). I—VI.

Az apja-anyja szavára süket, a szerelmese hangjára megszólaló halott története a magyarban széles körben ismeretes balladai tárgy és a halott legény faggatózása is állandósult balladai formula. Az itt közölt hat változat közül gyűjteményünkben a kalotaszegi, mezőségi és gyimesi előfordulás alapján folklór-földrajzi szempontból a ballada eddig ismeretlen elterjedési pontjait rögzíthetjük. — Az V—VI. változatba betyárballadai elemek keveredtek bele.

Gragger 202—3. — Faragó—Jagamas 166—8. — Csanádi—Vargyas 513—4. — Ortutay-Kriza 763—4.

204—206. Szolgalegény siratója. I—III.

A sirató-balladák a klasszikus balladákból megőrizték a régies első személyű előadást, de egyébként az új balladai stílus jegyeit viselik magukon.

Csanádi—Vargyas 563—5. — Faragó—Jagamas 181. — Faragó, Jávorfa-muzsika 430. — Ortutay—Kriza 563—5.

207—209. A cséplőgépbe esett leány. I—III.

Noha az e gyűjteménybe belefoglalt mindhárom változat a Mezőségre (Buza, Gyula, Visa) helyezi a történet színterét, az egészen távoli vidékeken lejegyzett, az elbeszélés menetében, sőt sokszor előadásában is kétségtelenül azonos jellegű balladaváltozatok láttán ezekben a darabokban is a Mezőségre kívülről bekerült, újabb keletkezésű balladákat kell látnunk; a helyi utalások csak utóbb kerülhettek bele az itt közölt darabokba. A balladák kétségtelenül a mezőgazdasági gépesítés kezdőkora óta,

a múlt század vége tájától kezdve, közelebbről azonban meg nem határozható időpontban keletkezhettek.

Csanádi—Vargyas 565—6. — Ortutay—Kriza 784—5.

210. Egy szép legény beleesett a dobba.

A gépi szerencsétlenség előbb tárgyalt leányváltozatával lényegében azonos szerencsétlenség, a gőzmalom dobjába való esés legény-változatát örökíti meg ez a kalotaszegi Mérából való, alkalmasint csonkult ballada.

211—213. Kórházi balladák. I—III.

Sikeres és halálos végű műtéttel kapcsolatban keletkezett balladák eddig csak elvétve kerültek bele még az újabb balladagyűjteményekbe is. Három háromszéki változatot közelebbről Faragó tett közzé. Ezekben a modern kor kórházi történeteit megéneklő balladákban inkább az eseményrészletező epikai, mintsem a kihagyásos, szaggatott menetű balladai előadásmód jellemző. A két távoli földrajzi környezetből (Gyimesvölgye és Mezőség) előkerült balladaváltozatok közötti tárgybeli egyezésen túl nincs az egymástól való függésnek semmi nyoma. Ami feltűnő, az egyik mezőségi változat (II.) jobban őrzi a régi és az új balladai előadás drámaiságát, mint a félreeső földrajzi ponton lejegyzett gyimesi változat.

Csanádi—Vargyas 567. — Konsza Samu—Faragó József, Háromszéki magyar népköltészet 220. — Faragó, Jávorfa-muzsika 383—7, 455.

214. Elégett a nyírbátori határ.

Az eddig előkerült erdélyi változatok földrajzi utalásai mind az ide vonható balladák alföldi eredetére mutatnak. A legrégebbi változatot is oda való lejegyzésből ismerjük. Az itt közölt mezőségi változat mellett Udvarhelyből való is került elő.

Csanádi—Vargyas 560. — Faragó, Jávorfa-muzsika 438, 456. — Ortutay—Kriza 715.

215. Édesanyám, megbocsásson.

A balladai homályú és szaggatottságú énekből egy öngyilkos legény én-előadásban megfogalmazott, töredékes története rajzolódik elénk. A második versszakban szereplő megye szó itt nem a köznyelvi ’vármegye’, hanem a csángó nyelvjárási 1. (római katolikus) egyházközség, 2. ’egyházi gondnok’ jelentéssel értelmezendő. E sor arra utal, hogy a római katolikus egyház az öngyilkostól megtagadja az egyházi temetést.

216. Kivitték a holttestet az udvarra.

A vízbefúlás esetével mint balladai tárggyal viszonylag ritkán találkozunk a hazai balladakincsben. A kalotaszegi Mérán lejegyzett változat — a kolozsvári Nagyszamosra való világos utalás miatt — hihetőleg e vidéken történt szerencsétlenséget énekelhet meg. Az újabb keletkezésű, de kétségtelenül töredékes balladába a régebbi népdalkincsből ismert sorok (Beleestem szekerestől, lovastól; Kivitték a holttestet az udvarra) vegyültek bele.

217. Elégett a kolozsvári gyufagyár.

Noha szokványos újabb balladai tárgy (szerencsétlenség okozta halál) a ballada-keletkezés indító eseménye, kolozsvári utalása miatt mezőségi keletkezésű balladára gondolhatunk.

II
BALLADA- ÉS ROMÁNC-ELEMEKET TARTALMAZÓ RÉGI ÉS ÚJABB DALOK

218. Nem anyától lettem.

A klasszikus balladákból is ismert elemekben gazdag ének első szakaszának változatait Pálóczi Horváth Ádám énekgyűjteményétől (1813) kezdve a múlt századi és századunkbeli népköltési gyűjteményekben sok változatban nyomon követhetjük. Az első versszak minden valószínűség szerint egy régebbi virágénekből szakadt ki. Múlt századi változata megvan mások mellett Arany János népdalgyűjteményében is.

Bartha—Kiss, ÖÉ. 862—3 (a változatok gazdag felsorolásával). — Kodály—Gyulai, Arany János népdalgyűjteménye. Bp., 1952. 112—4. — Négy változata: MNTára III/A. 22—5.

219. A pünkösti rózsa.

Az 1—2. és 4—5. versszaka ugyancsak Klézséről már Petrásnál (1841—42) megvan. A 12—13. szakaszt l. a „Fújd el jó szél, fújd el" kezdetű darabban (227. sz.). Egy másik klézsei változatát is ismerjük.

Domokos—Rajeczky I, 76, 123, II, 198, 201.

220. Elküldém az uram.

Egy Lészpedről elszármazott asszonytól lejegyzett, az itt közöltnél valamivel rövidebb változatát l. Domokos—Rajeczky II, 65, 199.

221. A virágok vetélkedése (A búzamezőbe háromféle virág).

A párbeszédes, balladai menetű virágénekek egy különleges fajtájának, a virágok versengéséről szóló éneknek a magyar folklórból is sok változatát ismerjük. A magyar darabokon kívül az e körbe tartozó ó- és középkori latin, román, olasz, arab, perzsa, török virágvetélkedő versek egymáshoz való viszonya a jelentős mértékig tisztázott kérdések közé tartozik.

Eckhardt Sándor, Az utolsó virágének: Minerva IX, 32—52.

Ortutay, SzNb. 288—9. — MNTára II, 301—11, 1107.

222. Elment a madárka.

Egy másik énekkel egybekeveredett néhány szakaszára már Petrás gyűjteményében (1841—42) rátalálunk. Ugyancsak őtőle ismerünk egy másik klézsei változatot is.

Domokos—Rajeczky I, 54—5, 112.

223. Három esztendeje.

A korai virágénekek hangulatát sugárzó, nyelvi szépségeit őrző búcsúének.

224. Sír az egyik szemem.

Az ének szövege kétségtelenül csonkult és össze is zavarodott. Első szakasza már Erdélyi János gyűjteményébe (1846) is belekerült (Erdélyi, Népdalok és mondák, I, 29).

225. Szól a kakas.

Egy földrajzilag távoli, de jóval teljesebb változatból ítélve, énekünk csak töredék. A teljesebb és a mi változatunk is a románcszerű kezdet után némi hangulattöréssel halálsejtelmet kifejező szakasszal végződik. Kászonimpérfalván egy távoli változatot Jagamas János jegyzett le.

Ethn. XVII (1907), 110—1. — Ortutay—Kriza 776. — Rózsa, rózsa, piros rózsa. Székely népdalok. Szerk.: Hubesz Valter. Bukarest, 1957. 90—1.

226. Én ha páva volnék.

Első sorában hasonló indítás már Krizánál, folytatása is ugyancsak nála néhány Júlia szép leány balladájából beleénekelt sorral (Vadr. 153, 194). Távoli változata a csángóságból is kimutatható.

Faragó—Jagamas 193.

227. Fújd el jó szél.

Az első két szakasz csaknem szó szerinti szövegében megvan már Petrás Incének éppen Klézséről származó gyűjteményében (1841—1842) és egy másik 1874-ben közzétett változatban. Krizánál egy másik énekkel egybeolvadt változatával találkozunk (Vadr. 11). Egy másik, Lészpeden lejegyzett teljesebb változatban az itt közölt 3. versszak l o d z á s szava helyén f i z e s (= füzes) van. — Változatát l. belefoglalva előbb „A pünkösti rózsa kihajtott az útra” kezdetű énekbe (219. sz.).

Domokos MM.[3] 313. — Domokos—Rajeczky I, 51—2.

228. A virágot én ültettem.

A 3. versszakot önálló, egyszakaszos énekként és egy másik énekbe belekerült versszakként már Domokos közölte (MM.[3] 308—9). Távoli változata Krizánál (Vadr. 157—8).

229. Hallod-e, te szelidecske?

Műköltői eredetű dal valamelyes mértékig elnépiesedett változatának látszik.

Moldován Gergely: Alsófehér vármegye monográfiája. 1. Nagyenyed, 1899. 655.

230. Azt hallottam, babám.

Az első versszak változata már Krizánál fellelhető (Vadr. 223). a 3—4. szakasza közismert népdalszöveg.

231. Ne csudálkozzatok.

A törökre való utalásai miatt kétségtelenül nagyon régi keletkezésű rabének egy eredetileg terjedelmesebb balladás dal csonkult változatának látszik. Egyes sorai régebbi és újabb stílusú balladáinkban is jelentkeznek. Első lészpedi változatát már Petrástól 1841—42-ből ismerjük.

Domokos—Rajeczky I, 50, 110.

232—234. De keserű kenyér (A madártól izenés éneke). I—III.

Egy előbb közölt, ugyancsak szépkenyerűszentmártoni változattal az itt olvasható darabnak csak 1—3. szakasza egyezik, a mi változatunk 4—6. szakasza és az énekünket követő két darab (Állj meg, holló és Né, hol kerekedik) egy legalább a XVII. század közepéig visszavezethető tatár rabságbeli ének leszármazottja. Az 1—3. versszaknak Moldvából is több, eltérő, más énekekkel egybeénekelt változata ismeretes; egyiket ide iktatjuk:

Az erdő sziélibe
Nihol két katona!
Egyik mondja vala:
„Isztenem, Isztenem!”

Másik mondja vala:
„Ne buszully, baratim!
Hat ökör e füödet
Nem magának szántsa,

Anya ő sziép lyányát
Nem magának tartsa;
Nadra felneveli,
Szárnyára ereszti,
Sz ő távolán nézi,
Hod mász szidja, veri.”

Thaly Kálmán, Vitézi énekek I, 151—60. — Szabó T. Attila: ErdMúz. L, 120—2. — Változataira nézve l. Kriza, Vadr. 14. — Bartha—Kiss, ÖÉ. 394. — Domokos—Rajeczky I, 39—40. — Csanádi—Vargyas 366—7, 495—6. — Faragó, Jávorfa-muzsika 286—7.

235. Térdig vasban vagyok.

A balladás ének első versszaka egy XVII. század közepéig visszakövethető olyan énekből való, amelyet régebben Kemény János fejedelem nevéhez fűztek. E szakasz és a hozzá tartozó versszakok nagyon gyakran kerülnek elénk a múlt századi és újabb népköltési termékekben, s mások mellett a csángó énekszövegekben is. Énekünk három végső szakasza valamelyik betyárballadából tapadhatott e töredékes énekhez.

Domokos—Rajeczky 69, 75, 121—2. — Szabó T. Attila, Egy állítólagos Kemény-ének: ErdMúz. L, 120—2.

236. Tiszta feketében (Vala szeretőmnek dombon ülő háza).

Háromversszakos, az itt közölt láttán — nyilván — töredékesnek minősülő változatát már Petrás lejegyezte 1841—42-ben Klézsén.

Domokos—Rajeczky I, 76, 122.

237. Verje meg az Isten.

Énekünk kezdő szakaszával csaknem szó szerint megegyező két versszak már Krizánál (Vadr. 218—9). A 3—4. szakasz változatai közkeletűek népdalainkban. Egy másik ének egy részleteként Válaszútról (Kolozs m.) is előkerült:

„Esteledik, sötétedik, az én rózsám nem érkezik.
Nem érkezik, vagy dóga van, vagy szeretője más vagyan,
Vagy irtózik az annyától, attól a vén boszorkánytól.”
„Arass, rózsám, arass kilenc kéve nádat,
Hadd perzseljük meg aztat a vén anyádat!”
„Verje meg az Isten a szeretőm házát,
Ott se mindegyiket, csak az édesanyját,
Hogy mér’ tiltsa tőlem az ő kedves fiát,
Mert ha neki fia vót, nekem is szeretőm vót;
Mert ha neki édes vót, nekem még édesebb vót;
Mert ha neki kedves vót, nekem még kedvesebb vót.”

238. Moldovának sűrű vize.

A 3—4. szakaszt csaknem szó szerinti egyezésben Gáspár György daloskönyve (1839) őrizte meg. (l. Haja, haja virágom 207.; i.h. 209. l.-ján énekünk 4. versszakának gyászvirág képe tovább fejlesztve). A 3. versszak első sorát önálló dallá fejlett formájában Marosszékről ismerjük (Seprődi János, Eredeti székely dalok 72).

239. Megrikoltom, édesanyám.

Az első szakasznak szinte szó szerinti énekindítását már Krizánál (Vadr. 221) fellelhetjük, a továbbiakban is elegyednek bele az erdélyi népköltési darabokból ismert sorok. A 3—4. versszak változatát egy ének részleteként l. Domokos, MM.[3] 309.

240. Elbujdosom, megpróbálom.

E szép, régies búcsúéneknek hangulati rokonait a XVII. század elejétől ismert, elválást sirató énekeinkben és újabban is felfedezhetjük, de vele kétségtelenül egyező változatot nem ismerünk.

241. Haragszik édesem (Zavaros a Tisza).

Kezdősora, egy betyárballada (Bogár Imre) első sora, földrajzilag a csángóságtól messze eső folyónevet idéz. A két középső szakasz sok változatban ismert búcsúének. Az utolsó versszak török vonatkozása és balladai jellege miatt a régi stílusú balladák leszármazottjának látszik.

242. Látod rózsám, hogy nyergelek.

Eredetileg minden szakasza egy-egy más énekhez tartozhatott. A 2. szakasz változatát Kun Sámuel énekeskönyve (1832) őrizte meg (l. Haja, haja virágom 257). A 3. versszakot önálló balladás búcsúénekként a Lápos menti Domokoson 1932 nyarán jegyeztem le; íme az első szakasz:

Tőtik az erdei utat,
Viszik a székely fiúkat,
Viszik, viszik szegényeket,
Szegény székely legényeket.

243. Messze földre megyek.

Régi bujdosóének töredékének látszik. A 2. versszak első két sora egy közismert népdalból került énekünkbe. Az 1. versszak

első sorában a n a p s z e n t ü l e t 'napnyugat' szó nyilván a román a s f i n ţ i t 1. 'napnyugta', 2. 'nyugat' szó tükörszava.

244. Bú az én életem.

Legalábbis három-négy ének (1—2, 3, 5—6 és 7—11. versszak) egybeéneklésének tetszik. A 7—11. versszak magában is a régiségben és a mai folklórban sok változatban ismert bujdosóének. Énekünk soraival—szakaszaival e gyűjtemény több darabjában is találkozunk.

245. Akkor, szívem, akkor.

A balladai menetű, párbeszédes ének egy régi búcsúének korunkra hagyományozott hiányos változatának látszik.

246. Bánat, nehéz bánat.

Több olyan népköltési darabból egybeállott balladás ének, amelyben XVII—XVIII. századi énekeskönyveinkből ismert sorok is élnek tovább. A török rabság emlegetése is régiségre vall. A „Megunta két kezem" kezdetű rész egy torockói, 1832 táján lejegyzett régies balladás ének soraiban is megőrződött. Madarka, madarka kezdetű szakaszát önállóan is éneklik.

Domokos, MM.[3] 387. — Tőlem: ErdIrSzemle VI, 285; Haja, haja virágom 268—9.

247—248. Ha felmegyek Kolozsvárra.

E két — teljesebb és töredékesebb — mezőségi változatban lejegyzett balladás ének a betyárballadák rabságot sirató, panaszkodó dalaival áll rokonságban. Még a teljesebb változatban sem indokolt leányrab személye azonban elkülöníti énekünket a betyárballadáktól. Minthogy változatait nem ismerjük, valamelyes joggal mezőségi keletkezésű balladás éneknek tekinthető.

249—251. Szolgák siralma. I—III.

A jelentős társadalmi tartalommal telített énekek a szolgalegény kizsákmányolását mutatják be. Széles körű elterjedése nem okvetlenül a balladás jellegű panaszdalnak egy bizonyos központból való szétvándorlásával, hanem inkább az azonos gazdasági-társadalmi helyzetben élő szolganépségnek egykori, azonos mérvű kizsákmányoltságából eredő közös panaszának különböző pontokon való többé-kevésbé önálló keletkezésével magyarázható. — A mérai két változat újabb adalék a szolgák siralma kalotaszegi életére.

Csanádi—Vargyas 425, 506.

252—253. Verbunkos énekek (Falu végén verbuválnak). I—II.

Mindkét darab a népköltészetben nem ritka, a katonafogás korába visszanyúló ének. A verbuválás szokásával kapcsolatos volta miatt keletkezése korát tekintve mindkét darab 1. versszakának legalább a múlt század közepe táján kellett keletkeznie. Az I. énekhez sokban hasonlító háromszakaszos verbunkos énekszöveget már Krizánál (Vadr. 221) is olvashatni.

254—256. Feleségem olyan vagyon (Házasodjál meg, te Gyurka). I—III.

Régi irodalmunkban és a népköltészetben nem ritkák az asszonybecsmérlő énekek. Bartók és Kodály egy erdélyi változatot tett közzé. A moldvai Trunkról való változatot is jegyeztek le.

Domokos, MM.[3] 366.

257. Vénleány siralma (Nincsen már igazság).

E panaszkodó dalként előadott vénlánycsúfoló ének megett már Bartók Béla is olyan műköltői eredetű dalt sejtett, „amelyből a parasztibb variáns kifejlődött". Valóban az itt közölt dal első szövegváltozatai már XVII—XVIII. századi forrásokban (a Vásárhelyi, a Szentsei, a Thoroczkai, a Bochkor daloskönyvben) és egyebütt is előfordulnak. Az ének diák eredetű lehet, mert a régebbi változatoknak csaknem mindenikében a vénlány diákkal szeretné magát megkéretni. A régiségben vaskosan trágár változataival is találkozhatni. A dalt egyébként a múlt század végén a diákok Kolozsvárt és Tordán még énekelték. A gyimesvölgyi változat a régiségbeli változatokhoz képest hiányos, töredékes ugyan, de érdekes bizonyság a régi éneknek Erdély keleti zugába való eltokozódására.

Kanyaró Ferenc: ErdMúz. XX, 494, 500—1. — Bartók Béla, A magyar népdal 55. — Az énekre és változataira nézve I. Szabó T. Attila: ErdMúz. XLVI, 263—4.

258. Leányságát sirató asszony (Mikor leány voltam).

Első csángósági feljegyzése Petrás gyűjtéséből (1841—42) ismeretes, ugyancsak az ő gyűjtéséből (jóval későbbi közlésben) rendelkezünk egy másik változattal is. Bogdánfalváról Domokos közzétett egy — az itten közöltnél rövidebb — változatot.

Domokos—Rajeczky I, 52—3, 111. — Domokos, MM.[3] 344.

259. Az kell, anyám, az kell.

Távoli, elnépiesedett változata egy valószínűleg Németországból bekerült német, illetőleg latin nyelvű diákéneknek. A diákénekben természetesen a diák és nem a paraszt vagy a harangozó a választott személy. A diák dicsérete először nálunk a XVIII. század közepén a Solymosi daloskönyvben jelentkezik; megvan azonban Pálóczi Horváth Ádámnál (1813) és a későbbi népköltészeti kiadványokban is. A mezőségi Ördöngösfüzesről román változatát is lejegyeztük (ErdMúz. XLVI. 262).

Kanyaró Ferenc: ErdMúz. IX (1892). 546—8, X, 69—72. — Seprődi János: ItK. 1909. 243. kk. — Csűry Bálint: ErdIrSzemle I, 90. — Szabó T. Attila: ErdMúz. XLVI, 259—63.

III

BALLADÁK MESEVÁLTOZATAI

Az itt közzétett csángó balladai meseváltozatok keletkezési körülményeit illetően tudnunk kell azt, hogy a ballada előadója és a hallgatóság a legtöbb esetben az előadás előtt vagy után megtárgyalja a balladában előadott történetet. Az énekelni nem vagy csak gyengén tudó előadó meg éppen kerek mesévé for-

málva, csak prózában adja elő hallgatóságának a történetet. Az itt következő balladai meseváltozatok annak bizonyságai, hogy a mesemondó még olyan esetben is tökéletesen megértette a ballada tartalmát, amikor egyébként a balladai homály, valamint a szaggatott előadásmód a verses változatban magát a történetet nehezen érthetővé teszi. Az előadó különben olyan hűségesen követi a ballada verses változatának előadásmenetét, hogy nemegyszer szó szerinti verses, sőt néha énekelt részleteket is iktat bele a prózai előadásba.

260. A kegyetlen anya (Éfiú leány, kegyes).
L. a 13—17. balladaváltozatot.
261. Az elcsalt menyecske (Molnár Anna).
L. a 18—26. balladaváltozatot.
262. A zsivány felesége (A nagy hegyi tolvaj).
L. a 33—40. balladaváltozatot.
263. A két rab testvér (Bíró János, Bíró Kata).
L. a 87—89. balladaváltozatot.
264. Az elrabolt leány.
L. a 95—101. balladaváltozatot.
265. A szeretet próbája (Szegén csobánlegény).
L. a 119—123. románcváltozatot.
266—267. A csudahalott (Szép Ilona). I—II.
L. a 135—138. románcváltozatot.

4
MAGYARÁZÓ SZÓJEGYZÉK*

abajog — panaszkodik
acca — adsza, adjad
ajtó utá — ajtó mögé. A román după uşe magyar tükörfordítása.
ángyi — sógorasszony
arangy — arany
ászló — zászló
azkot — azokat
azon — azonnal
bácsid — bátyád
bagariás — bagariabőr
bágyém — bátyám; vö. r. bade — bátya
bajan — nehezen
báldog — bádog, pléh
bángó — bankó, papírpénz
bécs — pince
bécsap — beenged
befúj — feljelent, besúg
begyetehen — bölény
bogaj — bagoly
boroszlán — borostyán, orgonavirág
botiska — botocska
bőcsücske, bölcöcke — bölcsőcske
buék — búvék, bújt
bukros, burkos, bulykos — bokros
buzgó — buzogó
buzsor — rózsa; vö. r. bujor
bütü — vége
bűtől — bőjtöl
bűz — illat, szag
cepők — cipő
cici — emlő

* Összeállította Kallós Zoltán

cidulecska — cédulácska
cintorom — cinterem, templomudvar, templomkert
csafláros — csapláros, kocsmáros
csapa — csipa
csán — csinál
csántat — csináltat
cserkál — megpróbál; vö.r. a încerca
csercsel — fülbevaló; vö. r. cercel
cserge — vastag, bolyhosan szőtt gyapjútakaró
csibbed — csipked
csihán — csalán
csillyán — csalán
csincs — tincs, csokor
csincsecske — csokrocska
csincselget — csokorba szed, köt
csobán — pásztor; vö. r. cioban
csoplint — csapdos
csúr — rosta; vö. r. ciur
diák, dzsiák — kántor; vö. r. diac
disznópurkár — disznópásztor; az utótagot vö. r. purcar
divó — dió
dolománt — dolmány
dombecska — dombocska
dorokam — derekam
dzsermek — gyermek
dzsenge — gyenge
dzsét — l. hiét
dzsivánkő — drágakő, valószínűleg gyémántkő
egész — összes, minden
éfiak — fiatalok
ejém — enyém
ekres — ökrös
elábájog — elpanaszol
eladódik — férjhez megy
elámbolyog — elbotladozik
elcsap — megold
elfölhit [az ég] — beborul
elit — elüt
elnyuvad — megfullad
elel — ölel
élet — telek
elirvad — elhervad
elizget — elijeszt
erekes — örökös
ermén — örmény
eseng, esmét — ismét, újra
eppeng — épp, éppen
esszegyűl — összetalálkozik, találkozik
esztát — állam; vö. r. stat
eszteváta — szövőszék
éveg — üveg
fata, fota — téglalap alakú, alján körbefutó, világos lila, csíkos, házilag selyemből szőtt, szoknyaszerűen a test köré tekert női ruhadarab; vö. r. fotă
felszeke — felszöke
felülc — felülsz
fenye — fene
fescsék — fessék
fészi — fejsze
fiék — fék
fil — fül
fota — l. fata
futott — szökött
fuvadoz — fújdogál
gărănda — gerenda
genge — gyenge
görice — gerlice
grázsd — istálló; vö. r. grajd
guba — darócposztóból varrt, háromnegyedes kabát
gúnya — ruha
gyivizi — élénk rózsaszín; vö. r. ghiviziu
gyortya — gyertya
gyötrem feneke — gyötrelem feneke, a pokol feneke
haccer — ha egyszer
hádi — gyere; vö. r. haidi
hág — mászik
háj, hájdá — gyere; vö. r. hai, haide
hájdába — bölcsőbe
hájtok — gyertek; vö. r. haideţi
hakarmit is — ha akármit is
halltam — hallottam
hátiskám — hátacskám

hátravette — hátravetette
havalygat — vigasztal
hedegű — hegedű
henem — hanem
hiét, hét, dzsét — ha, mikor, vagy
hírharang — lélekharang-szó, halálhírt jelentő harangozás
hod, hodne — hogy, hogyne
hollyagforgács — forgácsdarab
honn — otthon
huva — hova
hülepedik — lehűl
ice — régi űrmérték
igyér — ígér
inkábbot — leginkább
innapló — ünneplő
iusz — viasz
iobbád — jobbágy
johó — juh
jöcc — jössz
kácsi — kalács
kálvári hegye — Kálvária hegye
kankós — horgas
karinca — téglalap alakú, gyapjúból szőtt, szoknyaszerű női ruhadarab
kártya — vízhordó faedény
kegyes — leányszerelmes, szerető
kegyesi — leányi
kemed — kegyelmed
kendező — törülköző
kénoz — kínoz
kescsü — kesztyű
készil — készül
kételen — kénytelen
kibongol — kigombol
kici — kicsi
kicsap — kiereszt
kiésző — kési
kihódat — kioldat
kiveje — kivegye
komandó — komondorkutya
kotyiga — két kerekű taliga; vö. r. cotigă
könnyű, könyvet — könny, könnyet
körmöcsöl — körmöl, körmölget
kucsa — kutya
kupa — űrmérték
kuptor — sütőkemence; vö. r. cuptor
kurcsa — karcsú
künü — könny
küsködik — bajlódik
látólag — látogatóba
liány — lány
liggat — lyukaszt
livendő — lévő, eljövendő
lodzás — füzes
lukszárú — lakkszárú
lűtü — lejtő
lyánti — leányi, leánykori
lyilyivom — liliom
malmecska — malmocska
markodják — mardossák
mármuly — márvány; vö. r. marmură
mátka — jegyes
mátkecska — a mátka bece-alakja
megkapcsol — megölel
meggyavul — meggyógyul
meggyül — összetalálkozik
megit, megüt — megöl
megjed — megijed
megkáburgá — megizené
megmozsgyoz — megmosdat
megye, megyebíró — egyházi gondnok
melléjetek — mellétek
mellye — mellé
megsirül — megfordul
menc, mensz — mégy, mész
mend — mint
mice — szálas gyapjú; vö. r. mîţ
miesnap — hétköznap
mintsább — minthogy
mit húzott — mi történt vele. A román „ce a tras” tükörfordítása.
mitőte — mióta
morment — sír; vö. r. mormînt

moszogat — mosogat
muha — moha
mutit — mutat
nad, nadzs — nagy
nádméz — cukor
néd — négy
ne máj — nó ne; vö. r. „nu mai”
netek, netok — nesztek
néztelen — beláthatatlan
nunta — lakodalom; vö. r. nuntă
nyakeska — nyakacska
nyilája — szánalma, szánója; vö. r. milă
nyirásza — menyasszony; vö. r. mireasă
nyirel — vőlegény; vö. r. mire
nyujtópad, nyujtoztató — ravatal
ördög sülye bába — ördög szülő banya; az utótagot vö. r. baba
pacil — történik vele; vö. r. a păţi
pad — ravatal
padzsai — padjai
pakulár — juhpásztor; vö. r. păcurar
palmező — palaköves mező
páncsika, pántika, pántyika — szalag
paráza — parázsa, eleven szén
pilota — dunyha; vö. r. pilot
pirosz — piros
pitán — kukoricalisztből készült süteményfajta
porgolt — megégetett
rég ideig — sokáig
rekesz — zárka, tömlec
rengő, ringó — bölcső
rétta, réttik — rajta, rajtuk
rikojt — rikolt
riva, rivád, rivája — rá, rád, reája
rizget — reszket
ronsa — rontsa
rostos — rojtos
ruha — fejkendő
sak — csak
sárig — sárga
sárig esküdt kégyó — a sárig áspis (mérges) kígyó népetimológiás változata
semecse — csemete
senyved — fonnyad
serefa — cserefa
sillag — csillag
sing — régi hosszmérték; kb. 63 cm
sinor — zsinór
sirángoz — siratoz
sirit — fordít
sit — süt
sitorgós — csikorgós
somolyog — mosolyog
szád — nyílás, száj
szallanckóró — búzatarlón növő gyom
szapul — hamuból főzött lúggal leönti és benne forgatja s ruhát
szegibe — szegletibe
szem — sem
sziénig — singig; l. sing
szín — arc
szip — szív
sziralom — siralom
szityka — szitka
szoha — soha
szok — sok
szoknya — szokmány, daróc-posztóból varrt, díszes háromnegyedes kabát; vállra vetve viselik
szorissa — szorítja
szujkol — sulykol
takar — gyűjt, termést begyűjt
társeska — társacska
téhéd — tied
térre — térdre
tella — juhakol; vö. r. tîrlă
tellem — tőlem
temlec — tömlec
tetszik — látszik
tőled nékil — nálad nélkül. A román „fără tine” tükörfordítása.

törfa — tölgyfa
trupa — csapat; vö. r. trupă
tulu — tollú
tüszej — tűzhely
tüzesz — tüzes
tyár — épp, éppeg; vö. r. chiar
udszem — úgysem
uglandólag — ugrandólag, ugrófélben
ural — urának nevez, tart
urok — hurok
ü le — ülj le
ürmes — ürmös
üsel, üszel — visel
vacc — vagy
valltad — vallottad
vászárnap — vásárnap, vasárnap
vátojz — változz
vegye számát — vegye észre
vejem — vegyem
vendégszég — vendégség, lakodalom
verekedés — háború
verő — a harang nyelve
vesszöske — vesszőcske
vető, vetéllő — szövéskor a csőre tekert fonal átvetésére szolgáló szövőeszköz
vidzs el — vigyél el
víg víz — kristálytiszta víz
vigyáz — figyel
világ — embertömeg
vondogal — vonszol
völd — völgy

5

MUTATÓ

a gyűjtőpontokról, az énekesekről és a tőlük lejegyzett darabokról*

I. M o l d v a — M o l d o v a**

1. B e r g y i l a — B e r d i l a
   Bodnár Kati (1936): 49

2. B o g d á n f a l v a — Valea S e a c ă
   Andor Jánosné Szalahor Ilona (1919): 35, 127
   Özv. Benedek Péterné Fekete Katyi (1910): 20, 43, 66,75
   Cigenás Mártonné Gergely Magdó (1906): 19, 91, 239
   Cigenás Anna (1951): 18, 74, 92, 258

3. F o r r ó f a l v a — F ă r ă o a n i
   Antal Antalné Kotyor Ilona (1918): 121, 198

4. G e r l é n — G î r l e n i
   Özv. Bartha Péterné Dénes Marika (1893): 55, 100, 205

* Az énekes neve után zárójelben születése évét adjuk, majd a tőle gyűjtött s kötetünkben szereplő balladák sorszámát.

** Az itt felsorolt helységek közigazgatásilag Bákó megyéhez (jud. Bacău) tartoznak.

Özv. Jánó Istvánné Bráz Marika (1904): 16, 22, 48, 98, 191
Jánó Véron (1943): 73, 99, 125

5. Gyoszén — Joseni
Bordás Tinka (1930): 67

6. Klézse — Cleja
Gór Mártonné Benke Bori (1913): 76
Kertész Véron (1937): 4
Kotyor Bori (1927): 93, 138
Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa (1894): 1, 6, 12, 21, 37, 42, 44, 68, 94, 108, 122, 128, 137, 184, 223, 231, 235, 244, 245
Miklós Erzse (1926): 219, 227, 254, 259
Molotás Györgyné Kádár Erzse (1914): 10, 77
Lőrinc Györgyné Hodorog Luca (1922): 5, 78, 126, 181, 224
Szabó Erzse (1942): 11

7. Külsőrekecsin — Fundu Răcăciuni
Ádám Ilona (1936): 41, 222

8. Máriafalva — Lărguţa
Bartos Véron (1935): 123

9. Rácsila — Racila
Demeter Antiné Jánó Anna (1926): 13, 89, 96, 112, 120, 136, 260, 261, 262, 264, 265, 266
Szentes Demeterné Dénes Rózsi (1903): 97

10. Románcsügés — Ciugheşul de jos
Páll István Anika (1901): 157

11. Lészped — Lespezi
Balló Kata (1892): 9, 15, 34, 47, 87, 95, 124, 263
Bálint Anna (1934): 105, 218
Fazakas Péterné Deák Ilona (1902): 33, 45, 72, 90, 101, 103, 104, 129, 146, 190, 204, 220, 246, 267
Jenő Ilona (1936): 110
Lázár Kata (1940): 241
Leányok: 27, 109
Simon Péterné Bráz Erzsi (1915): 14, 46, 88, 111, 119, 135, 147

12. Lujzikalagor —Luizi Călugăra
Biró Maric (1935): 13, 236
Czampó Picsiné Ádám Ilona (1942): 115
Czampó Péterné Salamon Ilona (1918): 69
Horváth Péterné Salamon Nyica (1893): 36, 116
Szukmenár Kacsi (1935): 114

13. Somoska — Somuşca
Benke György Gödöri (1893): 7, 17, 70, 117

14. Trunk — Galbeni
Kósa Máris (1937): 215

II. Gyimesvölgye — Valea Ghimeşului*

1. Borospataka — Valea Vinului
   Balogh János Hitler (1935): 161
2. Bükkhavaspataka — Poiana Fagului
   Özv. Csorba Jánosné Tankó Erzsébet (1873): 79, 185, 238, 257
   Kristály Anna (1950): 170
3. Farkasokpataka — Lunca de sus
   Tankó Eszti Lifi (1946): 159, 171
4. Gáborokpataka — Lunca de sus
   Gábor Anna (1940): 50
5. Görbepataka — Valea Gîrbea
   Ambrus Anna, világtalan (1900): 80, 249
   Ambrus Andrásné Ambrus Ilona Kukulác (1889): 228
   Antal Kata Pisti (1910): 39
   Antal Kata Pisti (1936): 255
   Bodor Teréz Kapulác (1943): 211
6. Háromkút — Trei Fîntîni
   Özv. Molnár Miklósné Hanklis Ilona (1873): 240
   Prezsner Károlyné Jánó Anna (1919): 226
7. Hidegségpata ka — Valea Rece
   Timár Jánosné Jánó Anna (1917): 23
8. Magyarcsügés — Ciugheşul de Sus
   Smolnár Feri (1940): 24, 28
9. Nagysorokpataka — Lunca de Mijloc
   Györgyicze Emil (1944): 163
10. Ránapataka — Lunca de Sus
    Póra Krisztina (1944): 106
11. Récepatak — Lunca de Sus
    Póra Miklós (1900): 25
12. Sántatelek — Izvorul Trotuşului
    Gercuj Gyula (1907): 38, 107, 206
    Tankó Eszti Álózi (1943): 199
    Tankó Jánosné Gercuj Borbál (1904): 250
13. Sötétpataka — Lunca de Jos
    Tankó Istvánné Ambrus Józefa (1895): 182, 186, 192
14. Ugrapataka — Valea Ogra
    Ambrus Gyula Kukulác (1943): 156
    Baczoni Fülöp (1904): 158
    Bodor Emil (1945): 160
    Bilibok Béla (1937): 132, 148
    Gábor István (1940): 56, 150, 164, 166

* Az itt felsorolt helységek közigazgatásilag Hargita megyéhez (jud. Harghita) tartoznak.

15. Tarkó megálló — Halta Tarcău
Tankó János Csula (1943): 130

16. Krizba (Brassó megye) — Crizbav (jud. Braşov)
Fazakas Ilona (1915): 221

III. Mezőség — Cîmpia Ardealului*

1. Buza — Búza
Eke Annuka (1957): 247
Eke Péterné Simon Mari Csutkó (1934): 30, 151, 162, 178, 209
Juhos Istvánné Pásztor Anna (1908): 51, 225

2. Feketelak — Lacu
Marha György Magyar (1930): 141
Kis Jánosné Marha Anna (1922): 229

3. Kötelend — Gădălin
Fodor Mihályné Fodor Kiss Zsuzsa (1933): 31, 62

4. Magyarszovát — Suatu
Dezső József (1942): 253
Kádár Erzsébet (1951): 248
Maneszes Árpádné Papp Annus (1930): 63

5. Melegföldvár — Feldioara
Salak Rózuka (1944): 200

6. Mezőveresegyháza — Strugureni
Orbán András Fancsali (1905): 167, 193
Orbán János Fancsali (1904): 131
özv. Vajda Árpádné Gergely Anna (1909): 71, 152

7. Ördöngösfüzes — Fizeşul Gherlei
Papolczi Dani (1879): 118

8. Szék — Sic
Csorba János (1921): 144, 194, 202, 230, 237
Fodor Mártonné Juhos Mányi (1911): 165, 195

9. Szépkenyerűszentmárton — Sînmărtin
Harangozó Ilona (1887): 52, 232, 252

10. Tacs — Tonciu
Nagy Lajosné Székely Bori (1919): 134

11. Vajdakamarás — Vaidacămăraş
Özv. Farkas Györgyné Farkas Zsófi (1875): 40, 65
Farkas István (1953): 217
Felházi Miklósné Kakas Annus (1933): 143, 168
Özv. Nagy Ferencné Salak Mányi (1914): 172, 187
Török Miklós (1895): 53, 208

* Az itt felsorolt helységek közigazgatásilag Kolozs megyéhez (jud. Cluj) tartoznak.

12. Válaszút — Răscruci
Özv. Bálint Jánosné Kallós Mákó (1869): 133, 214, 242, 243
Gévált Andrásné Bálint Anikó (1881): 102, 201
Horvát Rózsa (1933): 256
Kalló Mártonná Fodor Rebi (1900): 188
Kallós Anna Gyuráé (1919): 145, 212, 213
Kallós Annus Budai (1922): 29, 57
Kallós Juliska Döblec (1922): 173
Tóbiás Jánosné Varró Máriskó (1896): 2, 139

13. Vice — Viţa
Leányok: 81, 177

14. Visa — Vişa
Fodor Jánosné Papp Erzsébet (1911): 61, 176
Fodor Ferencné Fodor Rózsi (1944): 154, 207
Özv. Fodor Sándorné Gáspár Elvira (1920): 83
Fodor Sándorné Fodor Mari (1926): 59
Gáspár Péterné Fodor Sári (1925): 60, 183
Özv. Kiss Jánosné Papp Perzsi (1896): 8
Nagy Mihályné Fodor Mari (1929): 233
Özv. Papp Andrásné Fodor Berta (1916): 82
Szőlősi Daniné Fodor Mari (1926): 3, 58
Szőlősi Jánosné Méhesi Erzsi (1943): 234

15. Kolozsvár-Aranyosrákos — Cluj-Racul
Özv. Márkoni Jánosné Fazakas Róza (1892): 26

16. Kolozsvár-Györgyfalva — Cluj-Gheorgheni
Váradi István (1951): 142

IV. Kalotaszeg (Nádasvölgye) — Valea Nadăşului*

1. Bogártelke — Băgara
Fekete János Poncsa (1927): 149
Kovács Gyuri Jánosné Fekete Gyuri Jancsi Kati (1907): 54

2. Magyarvista — Vişţea
Asszonyok: 196
Gáspár Istvánné Gergely Kisó Zsüke (1929): 175
Szallós Istvánné Mátyás Ilus Fruntya (1922): 64, 86

3. Mákófalva — Macău
Kelemen Ferencné Kovács Mányi Sári (1917): 84
Kocsis Bancsi István (1883): 140

* Az itt felsorolt helységek közigazgatásilag Kolozs megyéhez (jud. Cluj) tartoznak.

Veér Mámi János (1952): 203
Vincze János (1901): 153, 169

4. M é r a — M e r a
Id. Magyari János (1894): 179
Szász Zsiga Andrásné Székely Mari Szip (1922): 32, 155, 174, 180, 210, 216
Varga Andrásné Kelemen Kata Csontos (1904): 85
Varga József Hangya (1928): 189, 197, 251

6

ZENEI MUTATÓ

(A + új stílusú dallamokra utal)

Sorvégző hangok			Szótagszám	Hangterje-delem		Sorszám
V	[V]	b3	16, 16, 16, 4	V–	7	8
VII	[VII]	4	6	VII–	7	251
b3	[VII]	2	6	VII–	b6	224
4	[VII]	4	6	VII–	8	96
5	[VII]	4	6	VII–	5	103
1	[1]	VII	12	VII–	4	41
1	[1]	b3	12	1–	8	230
1	[1]	4	12	VII–	5	234
2	[1]	3	6	1–	6	198
b3	[1]	VII	6	VII–	7	91
b3	[1]	1	12	1–	8	110
b3	[1]	2	6	1–	b6	17
b3	[1]	b3	12	1–	7	125
4	[1]	VII	11	VII–	8	187
5	[1]	1	7	V–	6	126
4	[b2]	4	12	VII–	b6	63
	[2]		10	1–	6	182
1	[2]	1	6	1–	4	5
I	[2]	1	12	VII–	5	201
3	[2]	1	6	1–	6	221
3	[2]	6	6	1–	6	95
4	[2]	1	8	1–	6	67
4	[2]	1	12	1–	6	33
4	[2]	1	12	1–	6	108
4	[2]	2	6	1–	5	36
5	[2]	1	6	1–	6	222
5	[2]	1	6	1–	6	235
5	[2]	1	6	I–	8	7
5	[2]	1	8	1–	8	70
5	[2]	4	6	1–	6	11
7	[2]	4	6	VII–	7	220
8	[2]	VII	8	VII–	9	51
	[b3]		10	1–	b6	115
VII	[b3]	1	11	VII–	8	192
VII	[b3]	5	10	VII–	b6	189
VII	[b3]	7	6	VII–	8	58

Sorvégző hangok		Szótagszám		Hangter-jedelem	Sorszám
1	[b3]	2	11	1– 8	180+
1	[b3]	b3	6	1– 5	44
1	[b3]	4	10	VII– 11	140
1	[b3]	7	6	VII– 8	61
b3	[b3]	1	6	1– 5	35
b3	[b3]	1	6	VII– 8	47
b3	[b3]	1	11	1– 8	165
b3	[b3]	b3	6	VII– 4	106
b3	[b3]	b3	6	1– 5	105
b3	[b3]	b3	6	VII– 8	199
b3	[b3]	b3	8	1– 5	69
b3	[b3]	b3	11	VII– 8	209
b3	[b3]	5	6	VII– 8	14
4	[b3]	VII	8	1– 7	191
4	[b3]	VII	8	VII– 7	136
4	[b3]	VII	8	VII– 8	146
4	[b3]	VII	11	VII– 8	207
4	[b3]	VII	11, 11, 15, 11	VII– 7	168
4	[b3]	VII	12	VII– 7	3
4	[b3]	1	6	VII– 5	55
4	[b3]	1	6	VII– 7	97
4	[b3]	1	6	VII– 7	100
4	[b3]	1	6	VII– 7	232
4	[b3]	1	8	VII– 5	228
4	[b3]	b3	6	VII– 4	39
4	[b3]	b3	6	VII– 7	121
4	[b3]	b3	6	1– 8	13
4	[b3]	b3	8	1– b6	78
4	[b3]	b3	8	1– 7	225
4	[b3]	4	6	1– 5	89
4	[b3]	4	6	1– 7	259
4	[b3]	4	6	1– 8	4
4	[b3]	4	8	1– 5	82
4	[b3]	4	8	VII– 7	22
4	[b3]	5	12	VII– 8	243
5	[b3]	VII	6	VII– 8	120
5	[b3]	VII	8	VII– b6	205
5	[b3]	VII	8	VII– 8	80
5	[b3]	VII	12	VII– 8	241
5	[b3]	1	8	1– 8	148
5	[b3]	b3	6	VII– 8	124
5	[b3]	b3	6	VII– 8	246
5	[b3]	b3	8	VII– 8	85
5	[b3]	b3	11	VII– 8	173
5	[b3]	4	6	1– 7	71
5	[b3]	4	6, 6, 8, 6	l– b10	139
5	[b3]	4	8	1– 7	239
5	[b3]	4	8	VII– 7	84
5	[b3]	4	8	VII– 8	72
5	[b3]	5	8	VII– 7	24
5	[b3]	5	11	1– 8	174
7	[b3]	b3	6	VII– 8	46

Sorvégző hangok			Szótagszám	Hangter-jedelem		Sorszám
7	[b3]	b3	8	VII–	8	163
7	[b3]	4	6	1–	8	42
7	[b3]	4	6	1–	8	112
7	[b3]	4	6	1–	8	113
7	[b3]	4	8, 6, 8, 6	VII–	8	262
7	[b3]	5	11	1–	8	196
8	[b3]	b3	6	VII–	8	34
8	[b3]	4	8	VII–	8	206
1	[3]	3	12	1–	6	133
3	[3]	2	6	1–	5	46
3	[3]	3	6	1–	6	137
3	[3]	4	6	1–	5	138
4	[3]	1	6	1–	5	258
4	[3]	2	8	1–	6	77
5	[3]	1	10	1–	7	117
	[4]		8	1–	6	68
V	[4]		16	V–	5	229
VII	[4]	VII	6	VII–	b6	244
4	[4]	VII	8	VII–	8	157
4	[4]	4	8, 6, 8, 6	1–	b6	127
4	[4]	4	11	VII–	8	197
4	[4]	8	12	1–	bl0	102
5	[4]	1	6	1–	5	219
5	[4]	1	6	VII–	5	236
5	[4]	1	6	VII–	7	123
5	[4]	1	12	1–	8	93
5	[4]	2	6	1–	6	15
5	[4]	b3	5	1–	8	134
5	[41	b3	8	1–	8	52
5	[4]	b3	8	1–	9	50
5	[4]	5	6	1–	8	129
5	[4]	5	11	1–	9	169
6	[4]	5	8	1–	9	135
8	[4]	4	10	1–	8	181
8	[4]	b6	6	1–	8	9
VII	[5]	1	11	1–	8	212+
1	[5]	1	11	VII–	8	162+
1	[5]	1	11	VII–	8	166+
1	[5]	1	11	VII–	8	171+
1	[5]	1	11	1–	8	210+
1	[5]	2	11	l–	10	155+
1	[5]	2	11, 11, 13, 11	1–	10	172+
1	[5]	b3	10	VII–	8	175+
1	[5]	b3	12	VII–	9	159+
1	[5]	3	6, 8, 8+8, 6	VII–	8	130+
1	[5]	4	11	1–	8	178+
1	[5]	5	8	VII–	8	255+
1	[5]	5	11, 11, 13, 11	1–	10	158+
1	[5]	7	6	1–	8	218
1	[5]	8	8	1–	9	153+
1	[5]	8	12	1–	9	32+
4	[5]	1	8	1–	9	79

Sorvégző hangok			Szótagszám	Hangter-jedelem		Sorszám
4	[5]	b3	8	VII–	7	87
4	[5]	4	8	1–	9	156
5	[5]	1	8	1–	8	238
5	[5]	1	12	VII–	9	109
5	[5]	b3	8	1–	8	190
5	[5]	b3	16	VII–	8	242
5	[5]	4	6	1–	5	2
6	[5]	5	8	1–	8	227
7	[5]	VII	8	VII–	8	86
7	[5]	1	8	1–	8	49
7	[5]	b3	8	VII–	8	151
7	[5]	b3	8	VII–	8	240
7	[5]	b3	11	VII–	7	188
7	[5]	b3	11	1–	9	194
7	[5]	4	10	1–	9	145
8	[5]	b3	8	VII–	9	247
8	[5]	b3	11	1–	9	253
8	[5]	b3	11	VII–	9	161
8	[5]	7	11	VII–	8	141
1	[6]	4	8, 8, 11,	1–	9	256
4	[7]	4	12	1–	8	237
8	[8]	4	6	VII–	9	28

CARTEA BALADELOR

Balade populare maghiare din România
Culegere de KALLÓS Zoltán
Texte îngrijite de prof. univ. SZABÓ T. Attila
Melodii îngrijite de JAGAMAS János
Studiu introductiv de prof. univ. SZABÓ T. Attila

Volumul de faţă oferă pe de o parte publicului cititor, pe de altă parte oamenilor de specialitate o culegere unică în felul ei: un număr de 259 balade populare maghiare (dintre care 162 cu melodiile lor) din România şi anume din părţile ceangăieşti (Moldova, Ghimeş), din Cîmpia Transilvaniei şi de pe Valea Nadăşului (Călata). Acest material bogat, conţinînd texte şi melodii vii, nepublicate încă, au fost selectate din culegerea lui KALLÓS Zoltán, culegere care e rodul unei munci perseverente de mai multe decenii (1942—1970) şi care totalizează pînă la ora actuală peste 2000 de bucăţi.

Pentru a putea aşeza această culegere în contextul publicaţiilor folclorice maghiare din ţara noastră, studiul introductiv, semnat de prof. SZABÓ T. Attila trece în revistă istoricul folcloristicii maghiare din Transilvania, care are prin aceste meleaguri o tradiţie de peste 125 ani. De la primul culegător al baladelor populare ceangăieşti din Moldova, PETRÁS Ince (1842—43) — rămas aproape necunoscut în vremea sa — o seamă de cărturari ardeleni s-au îndeletnicit cu culegerea baladelor populare, mai ales după excepţionala ediţe a Trandafirilor Sălbatici datorată lui KRIZA János (1863), care a creat un adevărat curent de interes pentru creaţiile populare. Volumul lui KRIZA a fost urmat de două volume, apărute în Colecţia Folclorului Maghiar (1872 şi 1882), în care s-au publicat pe lîngă baladele culese de KRIZA, cele adunate de BENEDEK Elek şi SEBESI Jób, iar mai tîrziu volumele de culegeri ale lui MAILAND Oszkár (1905), SZENDREY Zsigmond şi KODÁLY Zoltán (1924). La începutul acestui secol folclorişti şi etnografi de renume, ca JANKÓ János şi SEPRŐDI János, au îndreptat atenţia asupra necesităţii studierii creaţiilor populare ca unitate de text şi melodie, marcînd astfel o nouă etapă, care va cunoaşte o amploare prin activitatea folcloristică a lui BARTÓK Béla şi KODÁLY Zoltán. Primul publică încă în 1908 importanta sa culegere din judeţul Ciuc, al doilea, creînd o adevărată şcoală, pregăteşte sub tipar, împreună cu BARTÓK un volum de cîntece populare din Transilvania, cuprinzînd şi bucăţi culese de colaboratorii lor (VIKÁR Béla, LAJTHA László etc. 1921). În această perioadă apar, ca roade ale unei activităţi susţinute, culegerile lui DOMOKOS Pál Péter (1940, 1941), care îndreptînd atenţia asupra tezaurului ceangăilor din Moldova, publică un număr mare de balade clasice.

O nouă etapă începe în munca de culegere folclorică prin înregimentarea generaţiei de după eliberare, deoarece această generaţie îşi desfăşoară activitatea într-un cadru organizat al Institutului de Folclor, care realizează o cuprindere sistematică a tuturor regiunilor ţării. Activitatea folcloriştilor maghiari din Ro-

mânia îşi găseşte sprijin material şi moral în acest Institut. Ca rezultat al acestei munci, precum şi a iniţiativelor individuale, sînt publicate o serie de volume cuprinzînd colecţii individuale sau colective: FARAGÓ József şi JAGAMAS János (1954), KONSZA Samu (1957), ALMÁSI István — SZENIK ILONA — ZSIZSMANN Ilona (1957), KOVÁCS Ferenc (1958), ALMÁSI István — OLOSZ Katalin (1969), precum şi ediţia reprezentativă îngrijită de FARAGÓ József (Jávorfa-muzsika 1965).

Încadrîndu-se acestei perioade din urmă, activitatea de folclorist a lui KALLÓS Zoltán se caracterizează pe de o parte printr-o participare la acţiuni colective, pe de altă parte printr-o muncă desfăşurată din iniţiativă personală, al cărei rod este şi prezentul volum. KALLÓS — atît prin textele publicate în acest volum, cît şi prin melodiile acestora, aduce o contribuţie substanţială la cunoaşterea tezaurului de balade populare maghiare din România. Conţinînd cu exclusivitate texte inedite, acest volum depăşeşte în această privinţă pe oricare dintre precedentele ediţii de balade maghiare, conţinînd faţă de baladele clasice şi moderne, cunoscute pînă în prezent, variante extrem de interesante şi importante sub aspectul lor ştiinţific. În culegerea lui KALLÓS se pot găsi în număr considerabil variante care numără pînă la 40—80 de strofe, şi nu numai la ceangăii din Moldova, care sînt deja cunoscuţi ca un rezervor bogat, dar şi din Valea Ghimeşului, sau din Cîmpia Transilvaniei. Trebuie scos în evidenţă faptul, că este vorba de balade cîntate şi la ora actuală. Interesante sînt şi variantele în proză, incluse la sfîrşitul volumului, sau cele mixte, în care proza şi versul se îmbină într-un fel specific.

Culegerea lui KALLÓS are o valoare deosebită şi datorită faptului că ea cuprinde noi puncte geografice, lărgind prin aceasta aria de răspîndire a unor balade spre locuri sau chiar regiuni nevalorificate pînă în prezent. Astfel pe lîngă un număr mare de balade culese de la ceangăii din Moldova (unde culegătorul dă chiar de urma unor puncte încă nedescoperite), Kallós Zoltán aduce un adevărat tezaur de la ceangăii de pe Valea Ghimeşului, despre care pînă acum am avut doar informaţii sporadice. Totodată el descoperă un strat viu de balade populare maghiare în Cîmpia Transilvaniei şi în Valea Nadăşului, regiuni care au fost trecute deja printre cele „moarte" din punctul de vedere folcloric.

Melodiile publicate prezintă şi ele o mare varietate. Materialul melodic prezent în acest volum depăşeşte de altfel şi numeric toate culegerile anterioare. Faţă de 24 melodii publicate de SEPRŐDI, 57 de BARTÓK şi KODÁLY, 31 de DOMOKOS şi 48 de FARAGÓ şi JAGAMAS, prezentul volum oferă singur nu mai puţin de 162 melodii, toate inedite.

Anexele de la sfîrşitul volumului, îndeosebi textele explicative şi glosarul, sînt menite să apropie şi mai mult lumea baladelor de cititorul neavizat. Iar aparatul ştiinţific, indicaţiile referitoare la datele culegerii, precum şi referinţele bibliografice ale variantelor, pun la dispoziţia oamenilor de ştiinţă toate cele necesare unei evaluări în fond.

КНИГА БАЛЛАД

Венгерские народные баллады, бытующие в Румынии
Собиратель Золтан Каллош
Тексты просмотрены профессором Аттилой Сабо Т.
Мелодии просмотрены Яношем Ягамашем
Вступительная статья профессора Аттилы Сабо Т.

Настоящая книга представляет собой интересное как для широкого читателя, так и для специиалистов, единственное в своём роде собрание 259 венгерских народных баллад, из которых 162 вместе с мелодиями, собранных в чангэйских краях, на Трансильванской плато и в долине Надэш (Калата). Этот богатыи материал, содержающий живые тексты и мелодии, неопубликованные до сих пор, отобран из собрания Золтана Каллоша, плода упорной многолетней работы (1942—1970) — которое в настоящее время включает более 2000 названий.

Книге предшествует вступительное исследование профессора Аттилы Сабо Т., в котором даётся обзор истории венгерского фольклора в Трансильвании, имеющего более чем 125 летнюю традицию, и, в тоже время, определяется место этого сборника среди венгерских фольклорных издании в Румынии. Начиная с первого собирателя чангэйских народных баллад, Инце Петраша (1842—43) — почти неизвестного в свою эпоху — целый ряд трансильванских учёных обратился к собиранию фольклора, которое особенно усилилось после эпохального издания сборника „Дикие розы" Яноша Криза (1863), заложившего основу широкого интереса к собиранию народного творчества. За книгой Кризы последовало два тома, вышедших в Коллекции Венгерского фольклора (1872 и 1882), в которых, наряду с балладаме из собрания Кризы, были опубликованы и баллады, собранные Элеком Бенедеком и Ё. Шебеши. Позже появлись сборники, собранные Оскаром Майландом (1905), затем Жигмондом Сендреи и Золтаном Кодай (1924). В начале этого века известные фольклористы и этнографы, как Янош Янко и Янош шепрёди, обратили внимание на необходимость исследования народного творчества, как единства текстов и мелодии, отметив, таким образом, новый этап, который познает расцвет в фольклорной деятельности Белы Бартока и Золтана Кодай. Первый, ещё в 1906 году, опубликовал свой интересный сборник песен уезда Чук, второй создавая настоящую школу, подготовляет к печати, вместе с Бартоком, сборник народных песен Трансильвании, содержащий и пьесы, собранные его сотрудниками (Бела Викар, Ласло Лайта и др.; 1921). В этот период выходят и плоды упорного труда — сборники Нала Петера Домокоша (1940,1941), который, обратившись к сокровищам фольклора чангэй из Молдовы, издает большое количество классических баллад.

Новый период собирания фольклора начинается включением в эту работу молодого поколения после освобождения; это поколение развёртывает свою деятельность в организационных рамках Института фольклора, систематически охватывая все области страны. Деятельность венгерских фольклористов из

Румынии находит в этом институте материальную и моральную поддержку. В результате этой работы, а также индивидуальных поисков, был опубликован целый ряд сборников, содержащих частные и коллективные коллекции Йожефа Фараго — Яноша Ягамаша (1954), Шаму Конса (1957), Ференца Ковача (1958), Иштвана Алмаши — Илоны Сеника — Илоны Жижмана (1957), Иштвана Алмаши — Каталина Олоса (1969), а также показательное издание, просмотренное Йожефом Фараго („Музыка клёна", 1965).

Включаясь в этот последний период, деятельность Золтана Каллоша как фольклориста характеризуется, с одной стороны — участием в коллективной работе, а с другой — широкой личной инициативой, плодом которой является и настоящий сборник. Как тексты, опубликованные в этом томе, так и сопровождающие их мелодии, вносят существенный вклад в ознакомление с сокровищницей венгерских народных баллад в Румынии. Содержащий исключительно неизданные тексты, настоящий сборник превосходит в этом отношении все другие издания венгерских баллад, включая, помимо классических и современных баллад, известных до сих пор, весьма интересные и важные варианты, представ лен ные под научным углом зрения. В сборнике Каллоша можно найти многочисленные варианты, содержащие по 40—80 строф, собранные не только у чангэй из Молдовы, богатый запас которых уже известен, но и в долине Гимеш или на Трансильванском плато. Следует подчеркнуть, что эти баллады поются и в настоящее время. Свидетельством их разнообразия и жизненности являются прозаические враианты, помещенные в конце книги, или смешанные варианты, в которых проза и стих сочетаются специфическим образом.

Ценность сборника Каллоша вырастает ещё больше потому, что охватывает фольклорновых географических пунктов, расширяя тем самым наши представления о сфере распространения некоторых баллад в неизученных местностях и даже целых областях. Так, наряду с большим числом баллад, собранных у чангэй из Молдовы (где он находит ещё неосвоенные пункты), здесь публикуются подлинные сокровища, собранные у чангэй из долины Гимеш, о которых до сих пор мы имели лишь отрывочные сведения. В то же время он раскрывает живой пласт венгерских народных баллад Трансильванского плато и долины Надэш, областей, которые считались уже „мёртвыми" с точки зрения фольклористики.

Опубликованные мелодии, чрезвычайно разнообразны. К тому же, мелодический материал этого сборника превосходит предыдущие и количеством. Наряду с 24 мелодиями, опубликованными Шепрёди, 57 — Бартоком и Кодай, 31 — Домокошем и 48 — Фараго и Ягамашем, настоящий даёт не менее 162 неизданных мелодий.

Приложения, помещенные в конце книги, особенно пояснительные тексты и глоссарий, имеют целью ярче раскрыть мир баллад неосведомленному читателю; а научный аппарат, указания, относящиеся к данным о собирании, и библиографические справки о вариантах — предоставляют в распоряжение учёных всё необходимое для подлинного освоения этих замечательных произведений.

BUCH DER BALLADEN

Ungarische Volksdichtung aus Rumänien
Gesammelt von Zoltán KALLÓS
Textgestaltung von Prof. Attila SZABÓ T.
Melodien revidiert von Prof. János JAGAMAS
Mit einer einleitenden Studie von Prof. Attila SZABÓ T.

Der vorliegende Band bietet sowohl dem Laien wie dem Fachmann eine in ihrer Art einzig dastehende Sammlung: 259 ungarische Volksballaden aus Rumänien, darunter 162 mit Melodien, die bei den Csángós (in der Moldau und in Ghimeş), im Siebenbürgischen Hochland und im Nadăş-Tal (Călata ung. Kalotaszeg) gesammelt wurden. Dieses reiche Material von bisher unveröffentlichten Texten und Melodien wurde aus der Sammlung Zoltán KALLÓS' ausgewählt, die das Ergebnis einer beharrlichen Arbeit von mehreren Jahrzehnten (1942—1970) ist und bisher mehr als 2000 Stücke umfaßt.

Die einleitende Studie von Prof. A. SZABÓ T. behandelt die Sammlung im Kontext der ungarischen Folklorepublikationen. Sie gibt einen Überblick über die Geschichte der ungarischen Folkloreforschung in Siebenbürgen, die auf eine Tradition von mehr als 125 Jahren zurückblickt. Beginnend mit Ince PETRÁS (1842—43), dem ersten Sammler von Volksballaden der Moldauer Csángós, der zu seiner Zeit fast unbekannt geblieben ist, beschäftigten sich mehrere siebenbürgische Gelehrte mit dem Sammeln von Volksballaden, besonders nach dem Erscheinen der epochemachenden Wilden Rosen von János KRIZA (1863). Der Sammlung KRIZAS folgten zwei Bände ungarischer Volksdichtung (1872 und 1882), in denen außer den von KRIZA zusammengetragenen Balladen auch die von Elek BENEDEK und Jób SEBESI abgedruckt wurden, und später noch die Sammlung von Oszkár MAILAND (1905) sowie die von Zsigmond SZENDREY und Zoltán KODÁLY (1924). Zu Beginn dieses Jahrhunderts lenkten berühmte Folkloristen und Ethnographen wie János JANKÓ und János SEPRŐDI die Aufmerksamkeit auf die Notwendigkeit des Studiums der Volksdichtungen als Einheit von Text und Melodie und leiteten damit die neue Periode der Folklorforschung ein, die durch die wissenschaftliche Tätigkeit Béla BARTÓKS und Zoltán KODÁLYS zu hoher Blüte gelangte. Ersterer veröffentlichte 1908 seine bedeutende Sammlung von Balladen aus dem Komitat Ciuc, der zweite, der damit eine regelrechte Schule begründet hat, bereitete mit BARTÓK die Ausgabe einer Volksliedsammlung aus Siebenbürgen vor, zu der auch seine Mitarbeiter (Béla VIKÁR, László LAJTHA u.a) Stücke beisteuerten (1921). In diesem Zeitabschnitt erschienen die Sammlungen von Pál Péter DOMOKOS (1940, 1941), der zahlreiche klassische Balladen veröffentlichte und auf die Folkloreschätze der Moldauer Csángós aufmerksam machte.

Eine neue Periode der Folkloreforschung begann nach der Befreiung des Landes. Die neue Generation entfaltete ihre Tätigkeit im organisierten Rahmen des Instituts für Folkloristik, das

sich zum Ziel setzte, alle Gebiete des Landes systematisch zu erforschen. Die Tätigkeit der ungarischen Folkloristen in Rumänien wird von diesem Institut sowohl materiell als auch moralisch unterstützt. Forschergruppen oder einzelne Autoren brachten in diesen Jahren mehrere Bände heraus: József FARAGÓ und János JAGAMAS (1954), Samu KONSZA (1957), István ALMÁSI — Ilona SZENIK — Ilona ZSIZSMANN (1957), Ferenc KOVÁCS (1958), István ALMÁSI — Katalin OLOSZ (1969) sowie József FARAGÓ (die repräsentative Balladenausgabe Jávorfa-muzsika — Ahorn-Klänge, 1965).

Zoltán KALLÓS' Sammeltätigkeit fällt in diese Periode. Er hat sich an mehreren gemeinsamen Arbeiten beteiligt, jedoch auch aus eigener Initiative Sammelfahrten unternommen. Der vorliegende Band ist das Ergebnis seiner persönlichen Forschungen. Die Sammlung unterscheidet sich in mancher Hinsicht von den früheren. KALLÓS leistet mit den im Band veröffentlichten Texten und Melodien einen wesentlichen Beitrag zur Kenntnis des ungarischen Volksballadengutes in Rumänien. Der Band umfaßt ausschliesslich Unveröffentlichtes, übertrifft also diesbezüglich sämtliche ungarische Balladenausgaben. Zu den bisher bekannten klassischen und neuen Balladen bringt er wissenschaftlich wertvolle Varianten von 40—80 Strophen, und zwar nicht allein von den Moldauer Csángós, die als gute Bewahrer schon bekannt sind, sondern auch aus dem Ghimeş-Tal oder aus dem Siebenbürgischen Hochland. Dabei ist hervorzuheben, daß es sich um Balladen handelt, die auch heute noch gesungen werden. Wichtig sind ferner auch die am Ende des Bandes abgedruckten Prosa- und Vers-Prosa-Varianten.

Der Wert von KALLÓS' Sammlung wird dadurch erhöht, daß sie neue geographische Zonen erfaßt und auf diese Weise die bekannten Verbreitungsgebiete mancher Balladen oft wesentlich erweitert. Außer zahlreichen Balladen der Moldauer Csángós (mit bisher unbekannten Belegorten) bietet sie wertvolle Angaben über die Csángós im Ghimeş-Tal, über die wir bisher nur spärliche Informationen besaßen. Ebenso findet er eine lebendige Schicht von ungarischen Volksballaden im Siebenbürgischen Hochland und im Nadăş-Tal, in Gebieten, die die Folkloristik bereits zu den „ausgestorbenen" zählte.

Die veröffentlichten Melodien zeichnen sich durch große Mannigfaltigkeit aus und übertreffen auch zahlenmäßig die der älteren Sammlungen. Während SEPRŐDI 24, BARTÓK und KODÁLY 57, DOMOKOS 31, FARAGÓ und JAGAMAS 48 Melodien publizierten, bringt der vorliegende Band nicht weniger als 162 unveröffentlichte Melodien.

Der Anhang des Bandes, insbesondere die Erläuterungen, Texte und das Wörterverzeichnis, dient dazu, den uneingeweihten Leser in die Welt der Balladen einzuführen. Der wissenschaftliche Apparat sowie die bibliographischen Hinweise auf die Varianten sind für den Fachmann und Forscher unentbehrliche Hilfsmittel.

THE BOOK OF BALLADS

Hungarian folk ballads from Romania
Collected by Zoltán Kallós
Texts, under the care of prof. Attila Szabó T.
Melodies, under the care of János Jagamas
An introduction by prof. Attila Szabó T.

This volume offers — on the one hand to the general public on the other hand to the specialists — a collection, unique in its kind, 259 Hungarian folk ballads from Romania, (162 writh their melodies) collected from Csángó parts (Moldova, Ghimeş), from the Plain of Transylvania and from the Valley of Nadăş (Călata). This rich material contains texts and melodies, unpublished till now, selected from Zoltán Kallós's collection, which is the result of a persevering work, of more decades (1942—1970), comprising more than 2000 pieces to date.

An introduction written by prof. Attila Szabó T. helps us to understand the place of this collection among the Hungarian folk publications in our country. The author of the introductory study surveys the history of the Hungarian folklore in Transylvania, with a tradition of more than 125 years. Beginning with Ince Petrás (1842—1843), the first collector of Csángó folk ballads (Moldova), almost unknown in his period, a number of Transylvanian scholars were engaged in collecting folk ballads, especially after the famous edition of the Wild Roses by János Kriza (1863), who gave rise to a current of interest for the folk creations. Kriza's volume was followed by two volumes, published in the Hungarian Folklore Collection (1872—1882), where besides the ballads collection by Kriza, where included those collected by Elek Benedek and Jób Sebesi and later the collections of Oszkár Mailand (1905), and of Zsigmond Szendrey and Zoltán Kodály (1924). At the beginning of our century, famous folklorists and ethnographs like János Jankó and János Seprődi directed their attention to the necessity of studying unseparately, both the text and the melody, in their connection, that means a new step, which would know a strong developement with Béla Bartók and Zoltán Kodály's activity.

Even in 1908 the former published his important collection, from Ciuc country; the latter founding a veritable school, printed, together with Bartók a volume of folk songs from Transylvania, containing also, pieces collected by his collaborators (Béla Vikár, László Lajtha and others, 1921). In that period appeared Pál Péter Domokos's collections (1940—1941), as a result of an unceasing work. He published a great number of classic ballads, underlining the folkloric value of the Csángós in Moldova.

A new period has began, in the folklore-collecting work by joining the generation after 1944, the more so as this generation develops its work in the organized framework of the Institute of Folklore, that has in view a systematic research of all regions of the country. The activity of Hungarian folklorists in Romania finds material and moral support in this Institute. As a result

of this work, as well as of the individual initiatives, a number of volumes are published, comprising individual or collective collections: József Faragó and János Jagamas (1954), Samu Konsza (1957), István Almási — Ilona Szenik — Ilona Zsizsmann (1957), Ferenc Kovács (1958), István Almási — Katalin Olosz (1969), as well as the reprezentative edition under the care of József Faragó (Jávorfa-muzsika, 1965).

Zoltán Kallós belongs to the latter period, so, his activity of folklorist is characterized, on the one hand, of a participation in the collective research, on the other hand, of his personal work, a result of which is the present volume too. This collection presents some essential aspects quite different as against other volumes printed before it. Kallós brings a contribution in the knowledge of the thesaurus of Hungarian folk ballads in Romania, both with the texts published here, and with their melodies. Exclusively containing unpublished texts, this volume is above, in this respect, to all other editions of Hungarian ballads, including as compared to the classic and modern ballads, known so far variants of a special interest from a scientific point of view. In Kallós's collection there are a considerable number of variants containing 40—80 stanza, collected not only from well-known Csángóes in Moldova, but also from the Valley of Ghimeş or the Plain of Transylvania. We have to emphasize that here are presented ballads which are sung even to day.

The variants written in prose, included in the last pages of the volume, are wery interesting, also, the combined ones in which the prose and stanza are arranged in a specific manner.

Kallós's collection has a particular value as it comprises new geographical points, extending so the area of circulation of some ballads towards unexplored places or regions. This, besides a great number of ballads collected among Csángóes in Moldova (where he descovered even the trace of some unknown points), he presents a true thesaurus of the Csángóes in Valley of Ghimeş, about whom we have had till now only sporadic informations. At the same time he finds a living stratum of Hungarian folk ballads in the Plain of Transylvania and the Valley of Nadăş, the regions which were considered already „dead" from a folkloric point of view.

As to the published melodies, a great melodic variety is presented, from a territory identical with that of the texts. The melodic material of this volume numerically surpasses, as a matter of fact, the collections published before. Compared to the 24 melodies published by Seprődi, 57 by Bartók and Kodály, 31 by Domokos and 48 by Faragó and Jagamas, this volume offers not less than 162 unpublished melodies.

The appendixes, especially the explanatory texts and the glossary are destined to make known the world of ballads to the uninformed reader. The scientific apparatus, the indications regarding the data of the collection, as well as the bibliographical references of the variants, offer to the scholars all elements asked for a fundamentylly estimation.